Bi-li k
SLAVSTU
ili ka
HRVATSTVU?

Dva Razgovora.

(Iz Zvekana.)

„Atenjani, onaj koj želi učiniti kakovo dobro našoj domovini, imao bi najprije izliečiti vaš sluh, on bo je pokvaren, buduć volite slušati neznam kakove laži, nego-li najspasonosnije istine."

Demosten.

„Nous devons oublier que nous fûmes les maitres des nations, mais nous ne devons pas souffrir qu' aucune se mêle de nos affaires."

Napoleon I.

ZAGREB

Tiskom Dragutina Bokana.

1867.

Stekliš i prostodušnik.

I.

Prost. Za dragoga Boga što je to? Iz svega se vidi, da vi Stekliši niste divljaci, da niste Barbari, da niste neprijatelji naroda ni domovine; pa vi ste ipak proti svemu što drugi rade, ništa vam nije po ćudi, ništa pravo, ovoga zovete blažčetom, onoga maršetom, nikoga pristojnim imenom. Hoćete-li mi razjasniti to otajstvo? Došav samo da se s vami razgovorim, ja se naoružah tolikom strpljivošćju, da od moje veću nije mogo imati nijedan mučenik kršćanski. Pripravan sam na sve: zovite me imenom kojim hoćete, samo ne onim izdajice, to bo je ime strašno, do izdajice ja neznam nesrećnika ni prokletca.

Stek. Mi smo proti svemu što je proti narodu i domovini. Naše nazore kažemo iskreno, oslanjamo ih po mogućnosti na razloge, ostajemo kod nazorah i razlogah dotle dok njih bolje ili čvršće nečujemo. Neznanstvo i slaboću opažujemo najprije kod nas, onda kod drugih. Za neznalicu i slabića imamo gdje ljubav, gdje smilovanje a svagdje barem čovječnost. Nu kada vidimo neznalicu ili slabića, koj se izdaje za Jupitra Amona, koj pokažuje, da osim gluposti i zloće u sebi neima ništa, da nemari za drugo osim za sebe i svoje, da nemisli ni neradi o drugom nego o zlu; kada vidimo takovo stvorenje, koje se i hotice izključuje izmedju ljudih, mi tomu stvorenju dajemo onakovo ime, kakovo sudimo da mu dolikuje. — Najsigurniji je onaj, koj je na sve pripravan. Nebojte se da ćemo vam dati ime koje nezaslužujete. Tko sudi o izdajici kako eto vi sudite, taj nemože biti izdajicom hotice, a što se čovjeka možda nehotice drži, to se dade odbaciti. Za da se uzmognu dva muža zazbilja razgovarati, hoće se da ih oba vodi ljubav istine i napriedka. Ako su u nami takova dva muža, razgovor će biti ugodan, istina će se naći, napriedak mora sljediti.

Prost. Od moje strane, nikad u bolje. Niti sam učenjak, niti se brojim medju učenjake, čitam i mislim koliko i kako

mogu; neda mi se biti s manjinom, neću da budem na krivu putu pa makar i s većinom; napredku ću žrtvovati ne samo mnenja, nego i isti moj život. Sada me poznate. Razjasnite mi dakle zašto ste vi stekliši proti Slavjanom i Slavjanstvu, zašto proti slavjanskom bratimstvu?

Stek. Mi smo proti svemu tomu zato, jer su to prazne rieči, jer za te sanjarije bez svakoga sadržaja nema temelja u prošlosti, nema razloga u sadašnjosti, a ni izgleda u budućnosti, mi smo proti tomu ludovanju zato, jer to cielo pletivo smatramo golim vertoglavanjem koje razbija napredak i pripravlja nam očitu propast.

Prost. To je kazano po pravu steklišku. Dakle, stotina milijunah Rusah, Poljakah, Čehah, Srbah, Hrvatah, Bulgarah, Slovenacah, itd. itd. to je za vas prazna rieč, težnja onih milijonah to je za vas sanjarija, radnja onih milijonah za se, to je vami ludovanje i uzbijanje napriedka, to nam po vašu, pripravlja propast, poviest onih milijonah, pružena kroz vjekove, po vašu nespada u prošlost. Vi govorite kao Jupiter Amon. Neznam koliko ima vas Steklišah, nego znam da osim vas i vaših drugovah, na svietu nitko nemisli o toj stvari kako evo vi, nezamierite što mi taj vaš sud ili nazor smatramo ludorijom, sanjariom; nezamierite što vas pitam da mi kažete, ako nisu Slavjani tko su, i Rusi, i Poljaci, i Česi, i Hrvati, i Bulgari, itd.?

Stek. Neima zamjere. Pitate me. tko su Rusi, Poljaci, itd. ako nisu Slavjani. Ja vam odgovaram, da su Rusi Rusi, Poljaci Poljaci, Hrvati Hrvati, itd.

Prost. Oprostite, to je sofisterija, to što kazaste, zna svatko nego pitam vas kako ćete jednim imenom zvati sve ove narode?

Stek. Neima ništa za opraščati. Ja neznam nikakovom riečju, nikakovim imenom krstiti n. p. lulu, kapu, nož, štap, i vodu, tako da me drugi razumi, nego moram reći lula, kapa i itd. Ja niti znam razlog, ni korist, ni potriebu da one različite narode nazovem jednim imenom. Drago će mi biti ako me vi to naučite.

Prost. Za nereći što krupnijega, to je tvrdoglavost. Baciste se u defenzivu, ta je lakša, hoćete da ja vas učim, a da vi odobravate što vam se svidi. Neznate li da se Francezi, Talijani, Španjolci, Rumunji i Portugalci zovu jednim imenom Romanci, pleme romansko ili latinsko; da se Niemci, Danci, Svedci, Holandezi, itd. jednim imenom zovu Germanci, pleme germansko; što, dakle, imate proti tomu, da se i mi svi zovemo jednim imenom Slavjani, pleme slavjansko?

Stek, Samo po malo, čuvajmo se da se nepomješamo, da neuzmemo pojam, rieč, za predmet ili stvar. Nezaboravimo, da se u pojam primaju samo bitne biljege predmetah koji, u ostalom, mogu različni biti. Tako n. p. u pojmu, u rieči čovjek, stoji sva umna živina, prem-da je razlika medju nami i medju Sokratom ili Cezarem; u pojmu i izreki biel čovjek, stoji Arab i Finac, prem-da je i medju njimi razlikah,- u pojmu i rieči biće, stoji sve što biva i biti može, prem da je razlika n. p. medju Bogom, kamenom, vodom, drvetom, čovjekom, itd. Nemojmo to zaboraviti i sjetimo se, da pojmove takove gradi i graditi mora znanost, teorija; nu život, praksa, ide svojim putem. Znanost bo gradeć pojmove, pazi samo na znamenite skupne stvari, â razpravljajuć pojmove ona pazi drugda, gdje treba, i na malenkosti tako da i medju dviemi palci nalazi razliku. Ova će nam opazka dobro doći. Sada, kažite mi, koj je razlog da znanost zove one narode plemenom romanskim ili latinskim, ove plemenom germanskim. Po tih plemenih lakše će nam biti suditi vaše pleme slavjansko.

Prost. Taj razlog znadu i babe, evo ga kad ga želite čuti, to vam je: jedinstvo krvi i jezika, jedinstvo narodnosti.

Stek. Starinom, u Italiji, bijaše uz Rimljane na desetke, možda na stotine drugih, različnih narodah. Tako onda bijaše i u Francezkoj, i u Španjolskoj. Selenjem narodah, natrpa se u one zemlje na desetke, možda na stotine novih različnih narodah. Današnji stanovnici ovih zemaljah, djeca su onih velikih smjesah. Sada — učenjake da propustimo —, mislite-li da se ima barem dekla francezka, talijanska ili španjolska, koja bi rekla da je n. p. Cimber, Got, Frank, itd. itd. brat ili rodjak n. p. Samnićaninu, Marsu, Volsku, Mauru, Vandalu, itd. itd. mislite-li da se ima dekla koja bi rekla, da oni narodi njekada jedan narod bijahu?

Prost. Tu govoriti o bratinstvu, ili svojti, ili jedinstvu, po krvi, bila bi očita nespodoba. Dakle ostaje samo jezik.

Stek. S jezikom stoji ovako: imamo rimskih knjigah; znamo da su Rimljani one sve tri zemlje osvojili; da su u nje uveli svojih naselbinah, svoje gospodstvo, svoje zakone, svoj jezik, i da su to sve držali na stotine godinah. Dakle time bijahu sve ove zemlje rimštinom ukvasane i zadojene; narodi onih zemaljah, pridržav ono svojih riečih što su ih imali, uzeše od Rimljanah druge rieči, pak ih po svojemu izgovaranju, po ćudi svojega jezika prekrojiše. Tako oni i danas, ili primaju rimske rieči, ili izmišljavaju nove, ili rieči izvadjaju, time živu i nâpreduju njihovi

jezici. Tu, dakle, nije čudo što iverje nepada daleko od klade, što su oni jezici slični. Ali nitko nemože reći, da su oni različni narodi njekada jedan jezik imali, ili da su ga se skupa učili. Oni narodi bijahu jedna država, oni svi primiše odgojenje rimsko. S toga, znanost razumjeva, pod romanskim plemenom, one narode koji su prvi baštinici Rimljanah, koji su, po njekoj način, novi Rimljani.

Prost. Sasvim naravski, i o tomu sam drugčije mislio.

Stek. O Germancih nezna poviest koliko o Romancih. U zemlje Germanacah, većinom barbarske, niti se je jači dao, niti je u njih ostao drugi osim tko drugamo nije mogao. S toga nezna se kako su se starinom mješali oni, Skandínavci, Celti ítd. S vriemenom, kad bijahu poznani točnije, uze ih znanost za jedno pleme po jeziku. Jer, prem je znatna razlika medju jezikom n. p. englezkim i danskim, njih je jedan drugomu sličniji nego-li n. p. taljanskomu, kako no je i Finac sličnji, po obličju, Arabu nego-li Crncu ili Žutcu. Time je razjasnjen postupak znanosti: Romanci i Grmanci samo su pojmovi, samo rieči, a naroda ili plemena romanskoga, ili germanskoga, u životu, u istini, neima. Francez kaže da je on Francez, samo Francez, Talijan da je on Talijan, itd, Englez da je on Englez, Holandez da je on Holandez, itd. i razbiti će vam glavu ako ga zazbilja zovnete Romancem ili Germancem. Oni nemare ako ih sve razumjevate pod stanovitim pojmom; ali dok se govori o životu, o narodu, njih se svaki drži samo svojega imena, svojega naroda. Kakovi stojite s vašimi Slavjani?

Prost. Na taj način nikako. U pogledu na krv, naše bratinstvo ili rodbinstvo stoji još crnije nego-li ono Romanacah ili Germanacah. Tko da pobroji sve narode Scitije i Ilirije prije, za i poslje selenja narodah, tko će reći da se je n. p. hrvatski Liburnez ljuljao u istoj koljevki u kojoj n. p. i ruski Antropofag, ili da se je n. p. hrvatski Dardanac učio jezik u istoj učionici u kojoj n. p. i ruski Scir? U pogledu na jezik, ako stojimo kako i Germanci, onda je Slavjanin i slavjanstvo samo znanosti čedo, samo, po njekoj način, izmišljotina, ili, kako rekoste, prazna rieč, sanjarija. Dakle neostaje nam drugo nego da njekadanji narod slavjanski smatramo, ako je moguće, naprama Rusom, Poljakom, Hrvatom, itd. onako kako smatramo narod rimski naprama Francezom, Talianom, itd. Možemo-li to učiniti? Ako možemo, dostá kukavno stojimo; jer medju nami neima pravoga bratinstva ni jedinstva, nego su te rieči bez dostojna, skoro bi rekao bez sva-

koga sadržaja. Akò-li za nas nisu Slavjani ono što su Rimljani za Romance, onda, s moje strane, s bogom ludovanje. Na vami je rieč. Što sudite o njekadanjih Slavjanih.?

S t e k. To pitanje zahtieva množinu odgovorah. Ona prva opazka učini premnogo da se brzo razumismo. Ovdje bi triebovali više opazakah. Ali jer nas jedan drugoga neuči nego nas jedan drugomu odkriva svoje nazore, jer nepretresivamo povjest nego samo umujemo nad povjestničkimi podatci: gledati ćemo da tu svrhu što je moguće u kraće postignemo.

P r o s t. Samo po redu, sve treba razjasniti za da se štogod nepodkrade. Sada vidim što znamenuje raditi umno, graditi na čvrstu temelju. Upravo zato treba paziti na načela ili kako vi kažete, na opazke.

S t e k. Ja držim da su sve grane čovječanstva, ili, kako se obično govori, svi narodi jednako stari. U tomu pogledu neima razlike n. p. medju Asirci i medju Cigani.

P r o s t. To je čudno: za Asirce zna se već na tisuće, za Cigane jedva 400 godinah.

S t e k. Buduć, što povjestnica zna, ljudi niti padaju iz zraka, niti niču iz zemlje, nego se radjaju: ništa nemože biti jasnije nego da u ono vrieme, kad-no n. p. Abraham putovà iz Ura, življahu njegdi, pa gdje ti drago, i oni ljudi iz kojih su Cigani potekli. Bilo da zemlja i na njoj ljudi stoje na milijone godinah, bilo da ono oboje stoji samo 7—8000 godinah, to mene u mojemu nazoru nemuti. Jer s onu stranu kakovih 6000 godinah, sve je, po čovjeka, tamno, tu se može o zemlji, o kamenu itd., nu o životu, o činih čovjeka, o povjesti naroda nemože se ni s priličnom sigurnosću govoriti. Preko one medje, neka stoji djetinstvo narodah. A i s ovaj kraj te medje imamo mnogo tmine i neizvjestnostih: ima učenih glavah koje smatraju golom bajkom istu povjest o kraljih rimskih, povjest koja nestoji od nas ni 3000 godinah. Dakle, hoćemo nećemo, mi moramo cielo ono vrieme u koje nedosiže povjest, smatrati kao da ga nije, ter sve narode onoga doba držati za jednu množinu. O narodu stanovitu moći je govoriti samo onda, kada se on povjestnički odciepi od one množine i stane kao oseba za se. To će reći: govoreć o starini stanovita naroda, samo se razpravlja kada, kako i gdje se on odvrže od one množine i zadobi posebno ime. Samo u tomu pogledu razlika je u starini narodah, tako je Asirac stariji od

Rimljanina, Rimljanin od Ciganina itd. Stoprvo oko V. krstjanskoga vieka napominje povjest vaše Slavjane.

Prost. Nećete da kažete: narod slavjanski nego Slavjani. Time dajete razumjeti, da su se oni prekasno razstavili s onom vašom množinom, da Slavjani spadaju medju najmladje narode, ter da su oni već i s toga narod jako neznatan. Ja pristajem na taj vaš nazor, a ne na težnju koju njime sakrivate. Tu vam opažujem da narod može biti znamenit, pak itako da nam to povjest nejavi. Gledajmo Židove, Grke, Rimljane: da oni sami nebudu spisali svoju povjest, ili da im budu pisma propala, što bismo više znali o njih nego li o kakovu barbarskomu narodu? Zapamtite tu opazku: moguće je da je narod znamenit, premda o njemu povjest nepiše. Moguće bo je da on bijaše nemaran popisati svoje stvari, ili da su mu pisma, kako i ona drugih narodah premnoga propala, a da s inostranci nije mnogo obćio pak mu oni nemogoše povjest spisati. Znate da n. p. Herodot o Rimljanih ništa nenapisa, da o Židovih, stoprvo u kasnije doba pisahu inostranci.

Stek. Ja ću vam i više dopustiti nego-li želite: ja ću na povjest posve zaboraviti pak, ako najdem ikakov trag po kojemu je moći suditi znamenitosti naroda, ja ću narod smatrati znamenitim. Tako, premda iz doba pyramidah neima nikakove povjesti o Egipćanih, ja dok čujem o njihovih pyramidah i drugih sgradah koje i danas stoje, bez obzira na pisma i povjest, zaključujem da su Egipćani u vrieme pyramidah bili prosvietljen, mogućan, znamenit narod. Ali ovdje se neradi o mogućnosti. Nego kažete-li vi onim nazorom, da ćete narod smatrati znamenitim makar ni on, ni drugi narodi nepokazali spomenike o njegovoj znamenitosti, makar o toj znamenitosti nebilo nikakova traga, ni znaka?

Prost. To nemogu. Jer to priznav, ja bi morao vjerovat da su n. p. Cigani bili znamenitiji od Rimljanah, da nebijaše ni jednoga barbarskoga naroda. O svakomu moglo bi se reći da to bijaše narod veličanstven, samo što se za to nezna. Od mogućnosti nezaključujem na obstojnost.

Stek. Držimo na pameti da ima narodah koji se sami drugčije zovu, a drugi narodi zovu ih drugčije. Tako svi zovemo njekoj narod Grci, a taj se narod zove Helenci; drugi narod svi zovemo Turci, a taj se narod zove sam Osmanovci.

Prost. Za tu opazku, da mogu, platio bi vam suhim zlatom. Samo se čudim kako ju proti vašoj stvari sami upotriebljujete. Iz te bo opazke sljedi da su Slavjani živili i prije V. vieka, nego pod drugim imenom, n. p. pod onim Asiracah, Partjanah, Scitah, ili kojim drugim vidjenim imenom; a u V. vieku oni se pokazaše Europi pod svojim pravim, narodnim, slavnim imenom slavjanskim. Jer, kad je propalo na tisuće narodah i imenah o kojih starinski pisci govore a danas ih neima, ništa nemože biti očevidnije nego da su Slavjani, koji se proti tolikim olujam uzdržaše, morali biti mogućan, znamenit narod.

Stek. Bez dvojbe, i vaši su Slavjani živjeli prije V. vieka i živjeli su pod drugim kojim imenom koje su im inostranci davali. Ali treba kazati koje bijaše to ime, ili ta imena. To se, kako treba, može samo na dva načina dokazati. Ili ustopce sljedeć koj starinski narod, ako hoćete Asirce, do V. vieka, ili što je isto, počev od V. vieka ići natrag do Asiracah. Tu bi se moralo dokazati da je kroz viekove stajala sveza medju Asirci i vašimi Slavjani tako, da su ovi zbilja dieca, nasljednici, zastupnici Asiracah Drugi je način, za dokazati to rodbinstvo taj: poznav podpuno ćud narodnu, običaje velike i bitne, narodnu vjeru Asiracah i vaših Slavjanah, pak našav da se oba ona naroda u tih stvarih barem bitno slagahu, zaključiti iz toga posigurna pojava na njihovo rodbinstvo ili jedinstvo. Do danas neima toga ni drugoga nikakova dokaza za to mnenje. A dok se povjestnički nedokaže ta svojta, dotle može kako i vi, pravo imati i onaj koj bi rekao dà vaši Slavjani dolaze od onoga naroda, koj je poznan pod imenom Phthirophagah, t. j. Ušožderah, Ušljivacah, pa da su starinom dolazili pod tim imenom. Ja nemogu vjerovati da je ijedan narod propao u drugačijemu razumku osim u ovomu da se je raznarodio, t. j. u drugi narod pretočio. Jer ako su sbilja, u običnu smislu rieči, propali svi oni starinski narodi za koje se kao takove danas nezna, onda bi se, strah me je, današnji narodi pokazali djecom rodjenom bez majkah.

Prost. Makar u tom nazoru nebilo ništa drugoga osim uzvišenosti, ja ga i za samu nju primam. To je liepo, svi su narodi braća; Egipćani, Asirci, starinski Grci, Rimljani, cielo veličanstvo narodah žive i danas, žive u nami! Ta valja. Dalje.

Stek. Nekoj Grk, ako se nevaram Tukidid piše, da je Grkah stoprvo za trojanskoga rata dobilo narodno ime Helenah, ter odprije, mora da se zvahu od svojih obiteljih, ili od

svojih postojbinah, itd. Bilo s trojanskim ratom kako mu drago, istina je evo u stvari, Grci trebovahu vriemena za dobiti narodno ime. Isto tako Turci, prozvavši se od svojega načelnika Osmana ili Otmana, življahu dugo bez toga narodna imena. Narod Skipetarski obkoljen je od Hrvatah, od Bulgarah, od Turakah, od Grkah. Sva četiri ova naroda imaju kakov takov narodan jezik; a Skipetari, premda nitko nemože pokazati njihov krstni list, živu bez narodna jezika. Oni imaju njekoliko riečih, bez dvojbe dosta za stanje svojega prosvietlenja i za svoje potrebe; nego one rieči nedadu se pod stalna pravila spraviti, njimi se neda ni budi najnižja znanost ili umjetnost okrojiti. Iz tih pojavah ja zaklučujem da s narodnim imenom, s narodnim jezikom, nije kako mnogi mniju, kao s imenom krstnim, ili s bradom: dok se rodiš dobiješ ime, dojdu ljeta, pospe te brada. Nego, sudim na temelju onih podatakah i po naravi stvarih, pučanstvo ima premnogo posla dok dobije narodno ime, ja bi rekao da mu je po razmerju, najveličanstveniji onaj čin koj mu dade i posveti narodno ime. A još mnogo više hoće se za-da narod dobije narodan jezik, okretan, stalan vrstan za pojmove.

Prost. Sve istina, nego gdje je narodan jezik i narodno ime, tu netreba te vaše opazke. To je oboje kod slavjanah.

Stek. Znamo da se jednomu istomu narodu daje više imenah, i da se mnogim različnim narodom daje samo jedno ime. Tako imamo ime German, Alemand, Tedesko i Njemac za jedan narod koj se sam zove Dajčerom. Tako imamo ime Ungarac za različne narode Ungarie. Ja držim samo ono ime za pravo, za narodno, kojim se sam narod u svojemu jeziku zove.

Prost. I to je sve u redu; ali čemu te tolike litanije?

Stek. Tomu, da me razumite kada vam kažem: neima povjestničkoga dokaza, ni spomenika, ni traga, da su vaši Slavjani bili jedno tielo, jedan narod, jedna oseba, budi po krvi, budi po jeziku, budi po državi, ili da su imali budi kakov narodan jezik, budi kakovo narodno ime, o tomu ničemu neima ni sjene, a kamo li da ima dokazah ili razlogah, da se je ono pučanstvo zvalo Slavjani, ili da je govorilo jezikom sličnim jeziku hrvatskomu, ili poljačkomu, itd. Da zapalimo lule.

Prost. To ti ga. Svaka opazka o sebi, nije bog zna kako znamenita; nego sve skupa sabrane davaju taj težki udarac. Moguće je, da će vješta glava iztrgati to vaše pletivo, nu ja neimam proti njemu ni bitna ni temeljita prigovora. Njekadanje Slavjane

smatrate za hrpu pučanstva bog zna kakova, nu kojemu drugi počev od V. vieka, davahu ime Slavjanin. Neima spomenika domaćega i u domaćem jeziku, za da se pozna narodno ime i narodni jezik onoga pučanstva. Neima velikoga čina ni traga mu, iz kojih bi se dalo zaključiti da je ono pučanstvo imalo, u obće, narodan jezik, narodno ime, pa makar kakova. U navalah na carstvo Bizantinsko dolaze, bez dvojbe, i Slavjani; ali neda se razabrati da tu bijahu oni sami, čisti, samostalni, drugda bo se čini kao da su oni bili pod zapoviedju kojega drugoga naroda. U cieloj je stvari najtežje što i kasnije, kad no se zavrgoše države na istoku i sjeveru, diže se država hrvatska, bugarska, itd. a neima ni obćine slavjanske; svaki narod, Hrvat, Poljak, itd. zove svoj jezik imenom svojega naroda, a nitko nezove svoj jezik slavjanskim. Kasnije kon što se ovi narodi omedjašiše svojimi narodnostmi, buduć nenadojdoše nikakovi novi Slavjani, očita je stvar da to novo slavjanstvo ima samo zemljopisno znamenovanje. Uzmimo one Slavjane za samostalan narod. Po padnutju Oboracah, njihovih gospodarah, oni bi se bili morali opet pokazati u svojoj samostalnosti ter ostaviti kakov spomenik o sebi; a nut, neima ni Oboracah, ni Slavjanah o kojih se toliko pisalo, nego evo Hrvatah, Čehah, itd. o kojih nebijaše ni spomenka. Ime Slavjanin, po ćudi različnih jezikah različno pisano, itako u svih jezicih znamenuje sužnja. Na taj način ono niti nije ime vlastito a kamoli narodno, nego je obćenita, europejska rieč za naznačiti sužnja. Bili oni Slavjani u istinu sužnji, nebili, to znamenovanje neda se s njihova imena otresti. A stalno je da su se toga imena starinski Hrvati, Poljaci, plašili, buduć nijedan taj narod nehtjede to ime primiti. Isto tako neima sumnje da i Hrvati dolaze pod tim imenom kako i pod onim Huna, Oborca, Ungarca, Turčina itd. Ali i to je raztumačeno: kako Njemci primaju sve ono što na njih spada pod imeni Germana, Alemanda, itd., kako oni, pišuć n. p. latinski, vele da su Germani, pišuć francezki, vele da su Alemani, itd. kako taj postupak neškodi njihovu narodnu imenu, a pomaže im kod narodah koji ih timi imeni zovu i samo ih pod njimi poznadu: tako mogli bismo raditi i mi Hrvati, da već otci naši nebudu Europu uputili u naše narodno ime. U istinu, naši stariji drugda radiahu tako. U spisu, poznanu pod imenom Dukljaninova ljetopisa, iz XII. vieka, u hrvatskom jeziku nigdje nedolazi Slavjanin nego svagdje samo Hrvat; a u latinskom spisu koj je po njekoj način prievod onoga ljetopisa, nedolazi Hrvat nego svagdje Slavjanin. Što je nad-a sve čudno, nitko nedokažuje

kako je ono ime nastalo, ni kako se ima izgovarati. Da bi se koj narod zvao Slavjaninom, te neprilike nebi bilo, on bo za svoje ime nebi bio dužan nikomu davati račun, kako ga n. p. ni Francez, ni Njemac nedavaju. Nije dokazano ni to, da-li ono dolazi od Slave ili od Slova, pak bilo ovo ili ono, treba-li govoriti Slav, ili Slavjanin, ili Slovan, ili Slavin, ili Slavac, ili Slovinac, ili Slovinjanin. itd. itd. Da bi to ime bilo komu narodno, nije moguće da ga dotični narod nebi znao na jedan stalan način izgovarati. Jednom riečju, čime više razmišljavam tu stvar, time mi je ova zamršenija, a što je stalno, ja uvidjam da Slavjani po nas Hrvate, Ruse, itd. nisu ono što su Rimljani po Franceze itd. Najviše što se vami može prigovoriti, jest to da ste preoštri, da ištete dokaze valjane i čvrste u svemu, i da ništa nedržite do mnenja učenjakah. To je preko mjere.

Stek. Razlučite pojmove: gdje ima dokazah o učinu, tu nije druga nego učin priznati, gdje neima dokazah, tu se o učinu nezna. Mnenju je mjesto samo o valjanosti dokazah a ne o učinu. Isto tako može se mniti o okolnostih učina. Gdje se ima učin, tu nitko nemože više nego ja držati do mnenja učenjakah. Ma gdje se iz vjetra u maglu govori o učinu i o okolnostih, tu mene hotice neima i nebude me nikada.

Prost. Sabrano je, kako znate, više riečih, više imenah starinskih, po kojih sudeć dalo bi se zaključiti da su Slavjani govorili jezikom barem sličnim našemu. Meni je samo do jedinstva narodnosti. Ako priznajete učin, što držite do tih riečih?

Stek. Do jedne izrieke, makar u njoj bile samo tri rieči, ja bi držao mnogo, ja bi se usudio na nju stati i priznati narodnost. U izrieki bo pokažuje se duh, ćud, misao narodna jezika. A do riečih nesvezanih ja nedržim ništa. Slušajte. Herodot nam je zabilježio dvie rieči Medske. On piše da Medci zovu Veneru Militom, kuju spakom. Spaka, s istim znamenovanjem, živе kod Hrvatah, oko Velebita i danas; a rieč milica, koja u onom istom znamenovanju takodjer živе, Herodot svojimi slovi nije mogao drugčije zapisati. Tko će, uman odtuda zaključiti da smo mi unuci Medacah? Kato piše da su rimska djeca zvala majku si mamom, otca tatom, svoju hranu papom. Tako čine hrvatska djeca i danas. Tko će, uman, reći da su se rimska djeca učila one rieči od naše djece, ili da ih se naša od rimske djece uče? Barem nos nije nitko od nikoga posudio, nitko nije nikoga pitao kako će svoj nos zvati, pa gledajte, rieč nos jedna je u svih europejskih jezicih. Dakle, ako kanite takovimi, pojedinimi

riečmi štogod dokaživati, ja vam jednom za vazda kažem: quid quid ostendis mihi sic, incredulus odi.

Prost. Dakle za ljude koje vodi razlog, rodbinstvo medju Hrvati, Poljaci, Rusi, itd. ostaje otajstvom. Dok se to otajstvo neukine, dotle očita je stvar, govoriti ili raditi o Slavjanstvu, na temelju dosadanjem, u ime povjesti, krvi, jezika, nije drugo nego sanjarija na javi, ludovanje. Na tomu temelju radeć, doista se napriedak uzbija. Jer i na čvrstu temelju može se sagraditi slaba sgrada, a na slabu nemože se nego slaba načiniti. Vrieme i trud što se troše u takovu poslu, izgubljena su, na pravomu temelju gradeć, ona nebi ostala bez svakoga uspjeha. Svaku sanjariju vrieme odkriva i time ubija. Ali nemislite da se ja smatram svladanim. Satrste me samo u formi, a ne u stvari. Gdje neima bratinstva, tu može biti pobratinstvo, a ovo, u stvari, onomu ni malo nepopušća. Mnogo biva izvan povjesti, mnogo proti povjesti. Mi ćemo se okaniti izmišljotinah, ostaviti ćemo dosadanje stajalište, pak ćemo, bez obzira na povjest, raditi o našemu sjedinjenju koje će nam, kad ga izvedemo, dati pravu, novu, narodnu povjest. Kakovu budućnost prorokujete tomu Slavjanstvu?

Stek. Budućnost stoji u rukak božjih, nju će krojiti mnoge okolnosti koje se danas nevide, ja nisam prorok, ter takove stvari pitajte koga drugoga.

Prost. To je nesporazumljenje, barem ovdje neuzimljite svaku rieč u najoštrijemu znamenovanju. Kažite mi, po prilici vaš sud, a ne proročanstvo.

Stek. Kad tako, evo vam mojega mnienja. Ako vaši Slavjani ostanu na dosadanjoj stazi, ove će narode pozobati Romanci. Ako-li iz vaših Slavjanab postanu ljudi, onda, onaj narod koj ostale preteče u prosvietljenju, u slobodi, u sreći, u veličanstvu, bude pod svoje krilo, pod svoje narodno ime dobiti sve ostale ove narode. Budu li dakle, taj najodličniji narod Rusi, svi će se ostali porusiti; budu li Bulgari, svi ostali i isti Rusi, budu se pobulgariti itd. Jer ako ovi narodi imaju kakovu budućnost, ako dojdu do jedinstva, to će se moći postignuti samo umom i snagom koju razum upravlja, a gdje je uma, tu ja nemogu ni pomisliti nego da će svatko radje pristati uz narodno, slavno ime makar koje, nego li uz ime slavjansko, ime izmišljeno, ime pod kojim nerazumjeva se drugo nego nevolja i sramota. To vam je moje mnienje o budućnosti makar kakova Slavjanstva.

P r o s t. Opet se nismo razumjeli. Vi nagadjate o dalekoj budućnosti, a ja govorim o našemu bližnjemu, po njekoj način sadanjemu sjedinjenju.

S t e k. Ako razumjevate samo književno sjedinjenje, to je i grieh i ludoria. Jer ako se svi književnici uhvate jednoga, makar kojega jezika, ostalo pučanstvo, u kojemu leži prava snaga, ostaje bez prosvietljenja. Za uvesti taj jedini jezik u sve učionice, hoće se samostalnosti koje neima, novac kojega nije, pa još i tu treba vriemena za prosvietliti veći dio pučanstva, dok itako mnogo pučanstva ostaje u gluposti. Pisati za pojedine narode u njihovih jezicih, znamenuje htjeti posao otegotiti, tko bo se nauči svoj jezik, riedko i težko ga ostavlja. Medjutim mogao bi vam se račun sto putah pokvariti. Ako li razumjevate sjedinjenje državno, onda ste ludjaci što neuvidjate da to nestoji od vas, a lupeži ste što narode bez koristi u pogibelj potežete. Ako o tomu sjedinjenju sanjate, vi niste nego za ludnicu i za sjekiru.

P r o s t. Ako narode vučemo u pogibelj bez koristi, vi imate pravo kad nam onu plaću napijate. Natucate da nam drugi narodi nebudu dopustiti da se sjedinimo. Ako ta stvar od njih bude stajala, onda nami je zbilja odzvonilo. Ali, neimamo-li mi sami toliko snage da taj posao obavimo, pa makar svim drugim uz nos?

S t e k. Ja znam samo ovo: do toga posla ništa nedrže Poljaci, ni Hrvati razumni, za taj posao neima želje u nijednomu narodu; tim pletivom bavi se samo njekoliko črčkarah i žugarah, ljudih kojim nestoji do drugoga osim do svoje taštine i kese. Ali to sve na stranu pak recimo da smo svi složni, svi voljni na taj posao. Mislite-li da ćemo dohrvati, mislite-li da će odoljeti glupost znanju, siromaštvo bogatstvu, mislite-li da ćemo mi dojačiti nemalo svoj Europi? Stojite li u tomu pogledu, kao Romanci ili Germanci, imate-li snagu koju oni?

P r o s t. Bez dvojbe, mi smo i gluplji i siromašniji od Romanacah i Germanacah. Ako se njima kojim svidi, stupiti u jedno tielo, to bi oni mogli lakše učiniti nego li mi. Ali zašto bi oni bili proti našemu sjedinenju?

S t e k. Zato jer oni vole sebi nego drugomu; zato jer u tomu vašemu sjedinenju oni vide svoju propast; zato jer pod imenom slavjanskim niti se je kada radilo ni uradilo drugo nego sužanjstvo i nesreća, zato jer to vaše sjedinenje prieti Europi takovim barbarstvom kakova još nikada i nigdje nije bilo.

P r o s t. Vladala vas mržnja ili koja druga strast, vi ste nepravedni, vi ste nepriatelj bez razloga. Prošlost neka počiva u miru. Ali u sadašnjosti, tko nam može prigovoriti da neidemo za napriedkom? Mora da tako govoreć, mislite na one koji su Hrvatsku dali Magjarom i Njemcem pak će ju, ako bude prilike, i drugim dati, mora da mislite na one koji kod nas kažu da su Slavjani, Jugoslavjani. Ili mislite na njekoje Čehe koji se uplitju u tudje posle, a za svoje nemare. Nu treba da razaberete kukolj od šenice. Ja vam najsvetčanije kažem, da je duh slavjanski, danas duh slobode.

S t e k. Ako bi se kod vas iztriebio sav kukolj, ja se bojim da nebi ostalo ni zrna šenice. Niti ovdje mislim navlastno Magjarolce ni Čehe, nego u obće sve one, koji vele da su Slavjani, i o Slavstvu rade. Žao mi je što me nagnaste da sablaznju oskvrnem hrvatski jezik. Evo što čitam u novinah, kako je nedavno pozdravio metropolit moskovski Filaret njeg. veličanstvo cara ruskoga, evo vam u prevodu što je moguće osladjeno: „Car je svet. Car je pomazanik gospodinov. Dok je posvećen, on je živa hostia koja se žrtvuje za spasenje carstva. Njegovo je došasće mystička žrtva. Sve je u njegovoj ruki. Bolest se njemu uklanja. Ista kuga bježi na dan njegova narodjenja za da ga nerazžalosti tugom kojoj neima mjesta ni vriemena. Kruglja zemaljska zapada caru. Isto godište zove se carskim, i ako Bog čini da napreduju dobra zemlje, to je učin dobrote njegove za cara, za da izobilje plodovah uriesi carsku stolicu.“ Nedaj bože da bi ja držao da i drugdje neima tminarah i ulagah, da bi sanjao da su svi Rusi drugovi Filaretovi!

Ja ću vam, ako hoćete, dopustiti da svi Slavjani nisu tako gnjusne duše, dopustiti ću da možda ni Filaret nije posve tako gnjusno govorio. Ali to sve nemjenja pravo stanje stvarih, a to je: da su Rusi i Rusija, medju svimi vami Slavjani, najznamenitiji; da je vjera grčka ili ruska, vjera većine vaših Slavjanah; i da Rusija, koga može, i silom nagoni na svoju vjeru. Sada, načelnik ruske vjere zove vladara, u ostalom muža najplemenitijega, ruskim Isukrstom; kaže da se ovomu vladaru ugiblje bolest, ista kuga, dakle da on čini čudesa, i ter kakova; onaj načelnik kaže da vladar ima zemlju u šakah svojih kako i kapu, a da Bog neima drugoga, posla nego nastojati da vladarove zdjele budu pune. To je najkraći sadržaj one Filaretove sablazni.

P r o s t. To razumim, samo kažite mi gdje to čitate.

Stek. U „illustrationu," od 14. rujna o. g. u razgledavanju politike, na kraju, pod znakom citata. Kadno prije njekoliko godinah izidje „encyclica i syllabus," tu se je po svemu jugu i zapadu, pisalo i govorilo. Pak itako, neima ni prispodobe medju onimi spisi i medju Filaretovim evangjeljem, proti, ni o kojemu, niti pišu niti govore, bilo Slavjani bilo ljudi. Što mislite, zašto se to evangjelje slavsko samo priobćuje?

Prost. Kažite vi vašu.

Stek. Nasekao sam vam moje mnenje još onda kadno se, malo prije na me razžestiste: prosvetljena Europa smatra Slavjane za takovo leglo od kojega nije moguće očekivati ništa dobra, ništa plemenita, ništa uzvišena, nego protivno, ona sudi da se je sve, što je potišteno, što je sužanjsko, što je barbarsko, već od narave sa Slavjani sraslo. S toga napredujući narodi samo na znanje primaju trzanje Slavjanah, kako je evo vidjeti kod Filaretova evangjelja. Što sudite, imaju-li slobodoumni Europejci pravo kada onako sude o Slavjanih, što mislite, davaju-li im sami Slavjani najčvršće oružje proti sebi? A zašto Slavjani neodtiskaju od sebe to ruglo kakova, i vi ćete dopustiti, nebijaše ni kod onih narodah koji su mačku držali za boga, kakova danas neima ni kod Patagonacah? to ja neznam, nego vi bi morali znati ako niste s Filaretom; to vi kažite meni.

Prost. Dajte, dovršite vi taj predmet.

Stek. Ja sam, s moje strane, s tim predmetom već davno gotov. Samo vas pitam, potežuć se na moj nazor o uspjehu težnje Slavjanah: mislite-li da taj slavski program ima vodjah osim kukavnih vladah, sliediteljah osim nerazložne prostote, apoštolah osim sebičnih nadutnikah, ljubiteljah osim neprijateljah slobode, napriedka, čovječanstva? Mislite li da će ta zastava, koja zastupa naravu samo najgnjusnije životinje, odoljeti snagi prosvietljena čovječanstva? Mislite li da se proti toj grdobi nebude složiti sve što je kriepostno, sve što je božje? Pak, ako bi ono barbarstvo nadvladalo, mislite li da će njegovo dobiće dulje trajati nego li je trajalo ono Vandalah i drugih, mnogo plemenitijih, mnogo veličanstvenijih barbarah? Mislite li da je Slavjanstvo nješto drugo nego sužanjstvo, da su Slavjani nješto drugo nego orudje sužanjstva? Kako stoje kod onih narodah i vladah oni koji vele da su Slavjani i rade o Slavjanstvu, a kako oni koji rade o slobodi? Kad promislite, dajte mi odgovor na ta pitanja.

Prost. Tu neima promišljavanja. Ne samo Poljaci pravi, nego i Bakunin, i Hercen i E. Kvaternik, i Frič, u obće svi muževi

koji nastoje o sreći i slobodi domovine svoje, progonjeni su; a na one koji su Slavjani, nigdje nitko, što se veli niti negleda ružno, pače njim ide kako sami hoće. Bez dvojbe, i Bakunin i mnogi drugi slobodoumni muž smatra se Slavjaninom; ali te liepe glave živu u zraku, čini bo pokažuju da je pravi Slavjanin samo onaj koj radi o tmini i sužanjstvu. To svakdanje pojavljanje mora da padne u oči svakomu, koj razmišljava o njemu. Tu se vidi da čovjek i nehotice može biti izdajicom domovine svoje. Jer u kratko, kako stoji to Slavjanstvo? Sudeć po njihovih izjavah, sudeć i po meni, ja bi se okladio da nijedan Slavjanin nezna za čim on ide, o čemu li radi. A bila njihova težnja koja hoće, ona je omražena prosvetljenoj Europi, i to žalibože, pravedno: nije zamjeriti što se narodi otimlju gluposti i sužanjstvu, a samo to dvoje zastupaju Slavjani. Europa mora biti proti Slavjanom, radeć proti njima ona pravedno brani sebe; Slavjani proti Europi nemogu uspjeti. Govoreć na temelju života, obstojnostih, Slavjanin jedan drugomu nemože ni najmanje pomoći, njih bo nijedan neima ništa, njih nijedan nije ni svoje duše gospodar. A ni duševne pomoći nemože njih jedan drugomu pružiti. Svi bo su, izuzev Poljake, u prosvetljenju tako zaostali da se jedan od drugoga nemože ništa naučiti, njihova su knjižtva tako štura, tako prazna da u njih neima znanja koje pita život i napredak, a takova znanja svi trebamo najvećma. Ne samo da bez Rusije neima Slavjanstva, nego ona je njegovo ognjište. Nepazeć na prazne rieči nego na naravu stvarih, to Slavjanstvo moralo bi se napokon izvrći ili u jednu državu, ili u više saveznih državah. Nezna se jeli gorje ovo ili ono. Da se složi jedna država, do koj čas nebi bilo nijednoga Hrvata u Hrvatskoj. Jer tko će vjerovati da bi Rus htjeo dreždati u ledu i prežimati krumpire, a da se nebi nastanio u pitomoj, u klasičnoj zemlji Hrvatskoj, za da ovdje pije vino i jede naranče i smokve, i da žive pod čistim, južnim nebom? A da bi Rusi sanjali o saveznih državah, oni bez dvojbe, nebi daveć Poljake davili same sebe. Ali neka se sbude taj savez budi s Rusijom, budi pod njezinim zaštitničtvom. Tada bi savezne države bile smatrane samimi ruskimi adjutanturami ili kapuraliami, inostranci bi se u taj savez uplićali, mi bi došli na pogaz toliko i tolikih protivnikah, pak bi, makar vi nevjerujete da narodi tjelesno propadaju, nas opet nakon kratka vriemena, možda jednim ratom, nestalo iz Hrvatske. U istinu, oni ljudi koji odbijaju mladiće od prosvjetljenih knjižtvah zapadnih, a preporučuju im knjižtva slavjanska iz kojih nemogu pravo znanje izvaditi; koji snube

svećeničtvo neka se ono iznevjeri kršćanstvu pa neka služi nje-kakovoj vjeri kojoj je predmet nedostojniji nego li onaj najgad-nijega Fetišizma; koji prostotu podtiču neka jezičinom iz glavah u kojih neima drugoga osim moždjanah iz kvargela ili iz berse, grdi i vredja narode koji bi nam mogli, i ako se pokažemo vred-nimi, možda htjeli pomoći; koji sav narod odvraćajuć od umne i temeljite radnje, zamamljuju ga izmišljotinami koje ako bi se iz-punile, vrgle bi se narodu glave; ti ljudi pripravljaju Hrvatom očitu propast. Mi smo u onomu stanju, od kojega do sdvojenja nije korak, nego samo stopa. Za to imamo zahvaliti Slavjanom.

Stek. U žestini, vi bi mogli zagaziti u politiku. Ja, po kutih, nepolitiziram. Nego prigovoriste mi što one ljude zovem, blažčetom, maršetom itd. samo ne imeni dostojnimi. Kako ćete vi zvati ljude koji sve ono rade što rekoste, pa kažu da pravo rade, a drugi da rade krivo?

Prost. Premalo ste rekli: blažće ostaje kod svoje narave; oni lupeži rade proti naravi, proti Bogu, proti narodu, proti do-movini, proti svemu što je dobro.

II.

Prost. Ovaj ćemo put, ako vam se ljubi, pretresti više predmetah, koji će svi skupa učiniti jedno preliepo cielo. Ja sam naumio samo pitati. Pristajete-li na to?

Stek. Drage volje; ali da i ja vas mogu pitati. Drugčije to bi bio samo po me izpit, a ne razgovor. Ja ću vam odgovarati što i kako budem znao, dajte tako i vi meni.

Prost. To se razumieva. Nego onimi riečmi htjedoh kazati, da ja namieravam samo predlagati pitanja, pa o njih moje mnienje odkrivati kon što vaš nazor čujem. S toga, gdje na vaš odgovor ili pitanje ništa nekažem, biti će znakom, da se slažemo. Već znam da niste, u načelu, proti sjedinjenju Hrvatah, Poljakah itd. pod jednim, makar kojim narodnim imenom.

Stek. Ne samo da nisam proti tomu, nego ja sam za sjedinenje svih narodah, za jedinstvo cieloga čovječanstva.

Prost. Plemenit nazor, sveta stvar; ali, dopustite da vam istinu kažem, tomu je svemu mjesta samo u pjesničtvu, u pobožnih željah, a ne u životu. Svaki čovjek gleda za se sama, tako bijaše, tako jest, tako će i ostati; korist jednoga smatra se štetom drugoga. Gdje su sriedstva tako protivna, tu govoriti o sjedinenju, više je nego obično ludovati.

Stek. Mora da se šalite, nevierujem da nevidite veliki napriedak što su ga narodi, što ga je čovječanstvo učinilo. Rimljani razumjevahu same sebe pod ljudskim pokolenjem, genus humanum; Senaka scenijaše da je učinio bog zna što kad je Nerimljane prozvao vrstom ljudih, species hominum. Danas je čovječnost tako daleko doprla, da njekoji smatraju i iste Slavjane vrstom ljudih. Kako bijahu narodi izcepani po staležih, po državah itd. U Francezkoj bijaše zakon da se plemić uči tri, neplemić pet godinah za postati pravnikom. Još u XVII. vieku smatrahu tu sablazan za sveto, nedvojbeno pravo, ter Thierriat, tražeći razlog tomu bezumju, piše: „valjda nas plemiće zato zakon scieni za znanosti vrstnijimi nego-li neplemiće, što je nami lov dopušćen ter jedemo

više prepelicah i drugoga skarežljiva mesa nego-li oni, pak to nam daje i ćutenje i razum razvijeniji i prostiji nego-li onim koji se hrane govedinom i prasetinom.“ A danas, u Francezkoj, kako liepo stoje nogom uz nogu plemić s neplemićem! kako se liepo brate, kako se liepo jedan drugim ponosi! Koliko bijaše državah n. pr. u Njemačkoj, pa gledajte kako im se je broj pomrsio i još se mrsi! Evo, jer vjerujem u napredak, ja vjerujem da će doći do ovoga sjedinenja. Gledajte, koliko je već u tu svrhu učinjeno, kolike su zaprieke uklonjene, kolika je, i kako utrvena staza otvorena. Mnoge su predsude zakopane, mnogim udara smrtno zvono, ni Filaretovićah nebude na vieke. Kad znam da je ciela barbarska Europa kroz stotine godinah stajala sjedinjena samim duhom krstjanstva; da se je u ono tamno doba dala duševnost toliko različnih narodah obuzdati jednim zakonom; da je onaj liepi sklad razvrgla samo glupost, nadutost i sebičnost; kad to sve znam, ja ni malo nedvojim da se još lakše bude naći jedan zakon za izvanjske čine svih narodah, i da se taj zakon, pravim prosvetlenjem bude samo to većma razgranjivat i učvršćivat. Upravo korist nagoni pojedince, i narode, i države da se sjedine. Dok bo opaze da ih jedan bez drugoga nemože biti zbilja srećan; da je bolje svakoga imati prijateljem nego-li makar koga neprijateljem; da jedan proti drugomu nemože za dugo uspjeti; da su kroz slogu i prijateljstvo i srećniji i jači, jednom rieči dok se ljudi i narodi pravo prosvetle i usreće, eto vam sjedinjenja sama od sebe. Za imati prosvetljene i usrećene sve, treba prosvetlit i usrećiti svakoga. Sila, i svaki drugi način, samo bi otežčivao postignuće svrhe.

Prost. U istinu, čovjek može mnogo pamtit; nu on nezna nego ono što promisli i po njekoj način prisvoji. Tko nerazmišljava, tko neprispodablja prošlost sa sadašnjosti, taj nevidi očita čudesa koja mu pod nosom bivaju. Obično se korist traži u kesi; njekada bijaše zabranjivano izvažati kovani novac iz državah, a danas n. p. Englezka koja ima ponajviše novca, dopušća, ako hoćeš na brodove i vozove odvažati zlata i srebra, zna bo da si toliko vriednost u drugih stvarih za ovaj novac ostavio Englezom. Mletčani zabranjivahu pod oštrom pedepsom, da njihovi zanatnici neuče druge narode; a danas sastaju se narodi upravo da se jedan od drugoga uči. Napoleon I. htjede silom složiti Franceze, Talijane, i Španjolce, pak je unesrećio i narode i sebe; a Napoleon III. usreći Franceze, Talijane, hoće i Španjolce, ter ovi narodi zauzimlju liepo mjesto medju narodi Europe, i ako im se uzhtije

stupiti pod jednu kapu, imajuć čvrstu šaku i punu torbu, oni mogu to učiniti lakše nego-li bi bili mogli n. p. prije 500 godinah kad-no bijahu iztrgani, glupi, siromašni. Kamo sreće da bude ovako radila Rusija dok je imala i priliku i snagu! Nagadjao sam da ćete zaključiti kako i zaključiste. Hoćete da se najprije prosvietli i usreći Hrvat, Poljak, itd. svaki narod za se, pa kad se to sbude, za drugo je lahko. Ali kako je to, te nevidite da je pretežko, za nereći nemoguće, da se narod malešan, i slab, i siromašan, prosvetli i usreći?

Stek. Tu nespodobu nemože, nebude muž zdrava uma, zdrava duševnoga oka, nikada vidjeti. I Grci i Rimljani bijahu na broju malešni, bijahu u svoje vrieme glupi, i siromašni, i slabi, pak su se prosvietlili, usrećili, ojačili, obogatili. Danas je malo n. p. Holandezah, Švedacah, itd. pak su ipak prosvietljeni, slobodni, srećni, jaki. Ja negledam koliko je dušah u narodu ili u državi, nego gledam jesu-li one sve duše srećne, da ih koja nepravedno netrpi. U samu broju dušah ja nenalazim snagu: na stotine tisućah Persijanacah gubiše bitke proti rukoveti Grkah; čvrsta Francezka, za Napoleona I. izgubi bitku, izgubi bitkah i velika Ausrija; nu San Marino, Lihtenštajn, itd. neizgubiše nijednu bitku. Onaj koj može druge tući i od drugih bijen biti, nije sigurniji od onoga koj nedira u nikoga nego drži se svojega. Pa nebi-li i vi volili biti državljanin San Marina nego-li n. p. Rusije? . . .

Prost. Nisam se bojao tako jake ni tako zaslužene pljuske. Sada kažite mi, što mislite, kako se ima narod prosvetljivat, usrećivat i ojačivat?

Stek. Tu neima šta za misliti: u svemu tomu treba raditi onako kako su radili drugi narodi dok su se prosvjetljivali, usrećivali, ojačivali. Tu je sav odgovor.

Prost. Dobro. Samo nemojte se razžestiti, nemojte misliti da je svakomu dosta, za stvar uvidjeti, ako mu se baci njekoliko riečih. To je kod vas Steklišah velika mana, vi ste vaše stvari smislili, uredili, pak ih samo nižete, a zamieravate drugim, ako vas odmah nerazume, prem-da oni o tih stvarih nisu ni sanjali. Kažite mi koje narode, osim starih Grkah i Rimljanah, scienite, medju narodi za najprosvetljenije, za nâjsrećnije, za-da nam za ugled služe.

Stek. Tko hoće čitati, neka se barem slova nauči, tko hoće govoriti o kojoj stvari, neka ju razmisli barem na toliko da o njoj ima pojam. — Čovjek neima neprijatelja ni protivnika osim

čovjeka i nieme narave. Sav naš život stoji u borbi da nas se jedan proti drugomu osigura, da njekoju živinu upitomimo i rabimo, drugu zataremo, da se obranimo od nepogode vriemena, da naravu podložimo našim svrham, ili barem da se ponješto otmemo od njezinih udaracah, a da nam čovjek barem neškodi, ako nam nekoristi. Dobiće što ga koj narod u toj borbi izvojuje, ja smatram prosvietlenjem, srećom, snagom naroda. Dakle ima više stupnjah prosvjetlenja, itd. S toga gledišta ja smatram Franceze i Engleze za najprosvetljenije narode. Kod njih bo se je svaki državljanin proti drugu si osigurao tako, da ih jedan drugoga, bez pedepse, nemože robit ni napastovat; oni zakone grade i obdržavaju; nitko im nemože pod koje-kakovim imenom mamit ni otimat plod žuljevah; njihova se muka netroši drugčije nego-li oni sami hoće. A naravu su, bi reći, upravo na svoju prekrojili: njima služi i radi móre, potok, drvo, kamen, zrak, sunce, i to sve kako oni hoće; njima zemlja, od narave mnogo i mnogo slabija i gorja nego-li koja druga, daje deseterostruku vriednost. Ovi su narodi preživili i sljubili sve što narod u stanovitih okolnostih može preživit i spojit: raztrgani po državah, po staležih, po vierah, po različnih pučićih, barbari, prnjavci, oni to sve svladaše, sve pomiriše i složiše, u tomu pogledu, s njimi se nemože ni jedan narod ni prispodobiti.

Prost. To mnenje nije zlo, ali nije ni dobro dosta, temeljito, razložno jest; nego bojim se držeć se samih tih narodah, nemože se svaki drugi narod naučiti, u pojedinkostih, sve što treba. Različni su položaji zemlje, različno podnebje, različne druge okolnosti, različne ćudi narodah, različne potriebe itd. U načelu, u velikom nacrtu, i ja se s vami slažem; nego ipak sudim da je Francezka, posve, samo za Franceze, itd. svaka zemlja za svoj narod

Stek. Ja vam odgovorih na pitanje: koje današnje narode smatram za najprosvjetljenije, i opazih da ima prosvetlenja većega i manjega. Odtuda nesljedi da su Francezi i Englezi preživili i učinili sve što može na narod pasti, nesljedi ni to, da ostali narodi nisu mnogo preživjeli i učinili. Rekoh vam, da su oni to sve učinili u stanovitih okolnostih, a drugi narodi imaju svoje okolnosti. Da budu bili n. p. Rusi na mjestu i u okolnostih Francezah, ovi u okolnostih Rusah, ja se nebi zarekao da danas nebi bili Francezi što su Rusi, a Rusi što su Francezi. Bog nas oslobodi držati se u svemu jednoga, pa makar kojega naroda. To bi bilo isto što i slušati vazda samo jedno mnenje, čitati uvjek istu knjigu, a nemienjati, neprispodabljati, nepretresivati predmete umovanja i raz-

mišljavanja s više, s različnih gledištah. Svaki narod, već kao takov, mnogo je preživio, mnogo je učinio ako ništa drugoga, barem grieha i ludosti proti samu sebi. I to treba znati za občuvati se od slićnih korakah. Upravo kod velikih, kod jakih narodah kao takovih, najredje je naći takov nauk. Jer ovi narodi, ako i zagaze u zlo, imaju snage za izkopati se i za sakriti onu manu. S toga sudim da se mali narodi najmanje mogu naučiti od velikih narodah kao takovih, pače ja neznam za veću ni za sigurniju propast malena naroda, nego-li bi bila ona, koju bi si on sám stvorio time ako bi htio nasliedovati velike narode. Nego ni veliki narodi nebijahu vazda veliki, i oni imadjahu svojih slabośah. Od njih treba učiti se: koje i kakove težkoće imadijahu za svladati i kako ih svladaše za postati velikimi narodi. Siromak koj bi htio naučiti gospodarstvo sliedeć gotova bogatca, ili čovjeka koj je primio od svojih starijih velik imetak, nebi se ništa mogao naučiti tim putem. A naučio bi se prije to gospodarstvo sliedeći čovjeka koj bijaše siromašan i u istih okolnostih u kojih je on, pak se zapomagao i obogatio. Lahko je biti velikim narodom, lahko upravljati gotov imetak, a težko je postati velikim narodom, težko je doći do imetka. Nego stoji načelo: da se svaki narod ima štogod za učiti od svakog drugog naroda, a najsigurnije je učiti se od onoga, koj je činom pokazao da zna ono što ti hoćeš da se naučiš.

Prost. Time sam umiren. Zbilja, za mnoge je narode koristnije, pače potrebitije znati, kako su Francezi srušili Thierriatove komentare, nego-li kako danas u jednakosti napreduju. Kako su Turci, rukovet pastirah, zauzeli i držali, proti cielom kršćanstvu, najliepše zemlje Europe, Azije i Afrike; kako se je rukovet Nizozemacah otela prevelikoj Španjolskoj; kako se je rukovet Švedacah uzdržala i pomaknula u slobodi i sreći; kako je rukovet ribarah sagradila Mletke i ojačala, da se je Europa proti njoj dizala; ta i slična pojavljenja znati, mnogomu vriedi, više, nego-li sva poviest Njemačke ili Rusije; ondje bo iz ničesa nastade veličanstvo, ovdje neima veličanstva. Ni ja nedržim ništa do tučnje ni do junačtva iz kojih po njihov narod neniče sloboda i sreća. Dakle, naravski, svatko se ima učiti ono što treba, tko stoji da se uzdrži i da naprieduje, tko leži, da ustane i da naprieduje. Sada neostaje drugo, nego da se složimo u izvorih, u književnostih iz kojih valja crpiti te nauke. Znam da vi mrzite Njemce i njemačko knjižtvo.

Stek. Ja nemrzim nikoga i ništa na svietu. Niemce i njihovo knjižtvo samo prezirem. To radim zato jer Njemce brojim medju najneznatnije narode. Oni još nisu pomogli nikomu, ni samim sebi. Njima je Francezka, za Vestfalskoga mira, namaknula kus slobode, namaknuo im ga je i Napoleon I., pak evo i Napoleon III. To im je sve. Njihovim knjižtvom bavio sam se i za mlada i za muževne dobe, pa neznam da sam se odtuda išto naučio. Neka bi bilo da sam ja nespretan za njihove knjige; ali nut, ja se još nenamierih na razumnu glavu, koja bi iz njemačkoga knjižtva pokaživala ikakovo runo. I sami Njemci, za prosvietliti se, moraju se učiti starinske i današnje klasičke jezike, t. j. grčki, latinski, francezki, englezki. To je dokaz da u svojemu jeziku i knjižtvu nenalaze ono, što trebaju. Njihovo je knjižtvo kukavan navrtak s drugih, prosvietljenih knjižtvah. Do njihova knjižtva samo Slavjani drže, pa vidimo kako su Slavjani napredovali. S toga ja kad nebi imao drugoga posla, a nebi mi se dalo spavati, volio bi buhe lovit nego-li učiti se iz njemačkoga knjižtva.

Prost. Iz povjesti moći se je i najviše i najsigurnije učiti. Ona bo je život, u njoj nema sanjarijah. Onaj koj bi podpunoma znao povjest kojega naroda, bio bi kao da je s onim narodom od vjekovah do danas živio. Ta bi glava mogla svoje vršnjake i pametno i uspješno učiti. Da dojdemo k rieki koju nepoznamo, makar mi bili najbolji plivači, mi bismo se težko u nju dali; a kad vidimo da su rieku drugi preplivali, i mi ćemo, pa i srednji plivači bili, u nju lakše skočit i zaplivati. Tako je i narodom kod činah: mučno im se je dati na čin kojega naravu i okolnosti nepoznadu, a lahko ga sa mašaju kad im je to sve poznano. Pojedine, vuče korist, slava, znanost itd. na put nepoznan, tomu imamo zahvaliti za napriedak što su ga narodi učinili; nu narodi nebi se smieli nikada na takove pute pušćati, oni se imaju vazda čvrsta temelja držati. S toga gledišta najsrećniji su oni narodi, koji imaju pravu svoju povjest. Što velite na to?

Stek. U povjesti, bez dvojbe, nema sanjarijah, nego ima ljudih koji narodom podmeću sanjarije za povjest. To je najpogibelniji nauk, narod koj ga se drži, mora zaglaviti. Prava domaća povjest daje narodu najčvršćiju polugu za velike čine. Jer čim nas se bližje tiče onaj koj je što budi dobro budi zlo učinio, tim nas se njegova prilika većma hvata. Taj duh uzdržava sve staleže gdje ih još ima. Filaret i mnogi njegovi drugovi, smatraju se apoštoli, i to mudrijimi od svetoga Pavla. Plemić, kojemu je prije

njekoliko stotinah godinah koj velik muž stekao plemstvo, smatra se barem onako velikim mužem kakono bijaše onaj kojega on ime nosi. I Grke i Rimljane, držala je mnogo vriemena poviest a ne druga kakova snaga. Nu ja nerazlučujem, kada se učim za život, poviest po narodih: svi su narodi samo ljudi, zvao se Julij Cezar ili Likurg, Krešimirom i Porinom, ili kako drugčije, bili oni po narodnosti tko im drago, ja ih smatram i štujem samo kao velike, zaslužne muževe.

Prost. Kao da ste znali gdje vas čeka zamka, ukloniste joj se, bolje rekuć raztrgaste ju. Ja sam s mojimi opazkami gotov, već je vrieme na stvar, na kraj. Mudro kažete, da netreba razabirati medju povjestnicom domaćom i stranjskom. To je vas Stekliše spasilo. Jer kao što imate pravo biti ptoti Slavjanstvu, isto tako imate krivo zanašati se na Hrvate. Nemislite da sam ja proti Hrvatstvu, ja i svi umni muževi znamo, da su Hrvati i preslabi i preneznatni. Da nebudete onaj skok učinili, kako bi mi lahko bilo stegnuti vas pak vam kazati, da se Hrvati, u svojoj povjesti nemogu naučiti drugo nego griehe i ludosti proti samim sebi, a toga svega ima nas svaki i kod sebe dosta. Mi smo, žali bože, nu istina je, narod bez prošlosti, bez sadášnjosti, bez budućnosti. S narodom koj niti je šta imao niti ima, neda se ništa učiniti, i škoda je za svaki korak kojim bi mu se nastojalo pomoći. Danas su druga vriemena nego-li njekada bijahu.

Stek. Da bi ja tako mislio, ja bi Hrvatom u ime zahvalnosti što su me rodili i odgojili, učinio veliku ljubav, prištedio bi im neugodan posao time, što bi se sam objesio. Ali dajte, razjasnite mi taj liepi plod mudrih slavjanskih moždjanah, tu vašu izrieku.

Prost. Navlaš me vriedjate ako me zovete Slavjaninom. Taj već nisâm. Nego neživem ni u fantazijah njekakovih hrvatskih, kojimi se samo vi Stekljši odlikujete. Evo razjasnjenje: mi nesamo da neimamo ništa veličanstvena u povjesti, nego niti neznamo kada ni kako smo se našli na ovomu kusu zemlje na kojemu smo danas. To vam je valjda dosta jasno.

Stek. Samo da bi tako i istinito i temeljito bilo, kako je jasno, ja bi vam se odmah poklonio, pak bi bio Magjarolac, hoću da rećem neprijatelj, izdajica Hrvatske, u toliko u koliko bi zabacio Hrvatštinu, pak radio o slobodi našoj budi pod kojom narodnostju, dočim su Magjarolci urotnici i proti slobodi, i proti narodnosti, i proti obstanku Hrvatah. Ali ja imam o Hrvatih sasvim protivno mnenje nego-li vi, ja se evo uslobodjujem, bez taštine, kazati, da

nijedan, pamtite nijedan danas živući, narod Europe nejma u svojoj prošlosti većje veličanstvo, nego-li ga ima narod hrvatski.

Prost. Dao bog da mi to dokažete,, ali ja to nevjerujem. Samo vam kažem u napred da, kako rekoste, sanjarije neprimam za povjest, i da sam proučio i najnoviju, najobširniju kritiku o caru Konstantinu VII. Porfirogenitu. Ovaj bo je, kako znate, jedini nješto napisao o dolazku Hrvatah na desnu obalu Dunaja. On je to napisao tri sto i više godinah poslje dogodjaja. On je to napisao, da se Bog smiluje, ovu s kolca, onu s konopca, jednu s brda, drugu iz doline. On je to napisao tako da mu bajke, protuslovlja, anakronizme, i druge ludorije, ni najblažija kritika nemože podnieti. Mora da ni vi sami nemate povjestnikah za koje nitko drugi nezna.

Stek. Za znati to što vi želite, ja niti trebam Konstantina VII, ni drugoga nikakvoga povjestnika.

Prost. Da što, ako i sami, što Čehom i drugim prigovarate, povjest vadite iz metafizike. Hvala vam na toj povjesti, neka ostane vami Šteklišem.

Stek. Recimi da n. p. medju Polibiem i Pliniem nema nikakova povjestnika, nikoga tko bi nam javio da su Rimljani osvojili Galiju; ili da nam nitko nije javio, da su Turci osvojili Carigrad. Bi-li vi, znalac rimske i bizantinske povjesti, za ta dva učina trebovali povjestnike?

Prost. Tko bi ih za to trebovao? Za Polibia nebijaše rimskoga gospodstva u Galiji, za Plinia gospodahu Rimljani u Galiji, dakle, oni su medjutim morali tamo doći, Isto tako još u XIV. vjeku nebijahu Turci gospodari Carigrada, a danas su mu oni gospodari, dakle, kroz to vrieme, morali su i oni tamo doći. Gdje je učin, tu za-nj netreba izvesćah, nego su izvesća samo za doznati okolnosti učina. U rečenih slučajevih treba doznati samo: tko, kada i kako dovede Rimljane u Galiju, Turke u Carigrad.

Stek. Dakle što trebate znati o postanku Hrvatah na desnoj obali Dunaja?

Prost. Imate pravo, ništa drugo nego okolnosti, učin je tu: njekada nebijaše Hrvatah, ili barem nije se znalo za Hrvate u ovih stranah, a danas evo ih ovdje. Dakle treba znati samo: kada i kako su se pokazali u ovoj svojoj domovini. Na pitanje: kada? bez obzira na budi kakova pisca o Hrvatih, može se odgovoriti, da su se oni ovdje osovili u VI. i VII. kršćanskomu vjeku, do tada bo gospodovahu po ovih zemljah Bizantinci, Oborci, i drugi

narodi, a od onda nestade im gospodstva u ovih krajevih. Poslje VII. vjeka nije se amo nijedan znatan narod doselio. Tu je čist posao. Na pitanje kako? su se Hrvati tu pokazali, ja neznam odgovoriti. Nu još ni vi nepokazaste to vaše veličanstvo Hrvatah.

S t e k. Kad znate da su imena n. p. Španjolac i Talijan, imena starinska, njekada zemljopisna; da se za imena Dajčer, Čeh, Helen, Osmanovac, Magjar u Europi nezna nego da ovi narodi dolaze pod imeni Njemacah, Pemacah, Grkah, Turakah, Ungaracah, kada to znate pa ipak neprezirate ove narode; što držite vi do prošlosti naroda hrvatskoga, naroda koj je već davno Europu naučio svoje narodno ime, koj evo pokažuje čin kakovim se mnogi, poodlični narod nemože izkazati?

P r o s t. Ljepo svjedočanstvo, plemenita kruna, sjajan dokaz njekadašnje snage. Na to nisam nikada ni pomislio. Što je najljepše, ni tu netrebamo nikakova povjestnika.

S t e k. Kad znate da naša domovina bijaše jedna velika naselbina rimska, koljevka mnogih carevah rimskih; da je ova zemlja, svojim položajem, ključ Iztoku za Zapad i ovomu za onaj; da u VI. i VII. vjeku nebijaše smutnje medju zapadnom i iztočnom crkvom nego da cielo krsćanstvo, proti nekršćanom, bijaše složno, kad to znate, što držite vi do prošlosti naroda hrvatskoga, naroda onoga koj je u tih okolnostih zauzeo ovu blagoslovljenu zemlju, i za na vjeke raztrgnuo pravu žilu obćenja medju krštenim Iztokom i kerštenim zapadom? Pokažite mi takov čin kod ijednoga drugoga današnjega naroda.

P r o s t. Takova čina, u istinu nema drugdje. Mnogo je lakše, počev od kraja, rubiti i otimati komad po komad, nego-li, tako rekuć, upravo dve pole srdca razstaviti. Za stalno, manje bijaše osvojiti Španjolsku, Francezku, gornju Italiju, Egipat, malu Aziju itd. oko kraja, nego-li u srdcu keršćanstva, u perivoju Rimljanah, zavrći i uzdržati, nekrstjanski narod, po ondašnju govoreć, barbarsku državu. Reći je što je pravo, takovim činom mogu se samo Hrvati ponositi. Pa ni za to netrebamo nikakova povjestnika. Skoro bi i ja rekao što nekoji kažu, t. j. da vi Stekliši imate njekakovu Logiku kakovu neima nitko drugi; ali sada vidim, iz dosadanjega razgovora, da tko neima Logiku kakovu i vi, taj ju nema nikakovu. Od učina na uzrok zaključivati, to je najsiguruije, tu se nemože sanjariu ni sofizma uvući. Dok vas čovjek čuje, nemože se izčuditi nad prostoćom i bistrinom istine, nemože dokučiti, kako da on sam već davno nije na to

došao, kako je o tomu mogao ikada i posumnjati, vidim da sam opet nagazio, nu ovaj put ne samo da mi nije žao, nego mi je upravo i drago.

Stek. Kad znate da se je toliko narodah, što-no se uvališe u zapad, potaliančilo, pofrancezilo, pošpanjolčilo; da su toliki narodi primili u svoju crkvu jezik latinski ili grčki; u svoj život zakone rimske: što držite vi do prošlosti naroda hrvatskoga, onoga naroda koj je i Rimljane u svojoj domovini pohrvatio, kod kojega, tako bliza susjeda, nema ni traga rimskim zakonom ni ustanovam; koj je svoj jezik u crkvu uveo, koj je krstjanstvom nadahnuo sav sjever Europe?

Prost. Iskreno izpovjedam, da je za me toga odviš. Ti su udarci pretežki nego-li da bi ih nezasukanu čovjeku trebalo više od jednoga. Ja neznam koju nesreću naši, da tako kažem, črčkari po knjigah traže, koju-li nalaze, oni su zbilja gorji od blaga: takove stvari izbadaju im oči, a oni ih itako nevide, nego nalaze i vide trice koje, kad bi bile i istinite, one nebi bile Bogu ni narodu od koristi. Longobardi, Goti, itd. gospodivši narodi izgubiše svoju narodnost, a u hrvatskoj narodnosti utopiše se toliki narodi. Dioklecian, stanovavši kraj Splita, življaše medju Rimljani kako i u Rim. Pa kako nestade one Rimštine po svoj našoj adriatičkoj obali, kako ju je tako rekuć, stoprvo jučer nadomestila Talijanština! Nu crkveni mi je jezik u mnogih pogledih otajstvo. Slavjani ga zovu staroslavjanskim; jedni hoće da su crkvene knjige skovali njekakovi apoštoli, Ciril i Metod, da se ima njekakova Bulgarska Glagolica, i, tko bi svemu tomu na kraj stao? Što vi držite do toga?

Stek. Ako je trebalo razumnikah ili apoštolah za naučiti ljude pisati hrvatski jezik krpljačinom slovah staro-hrvatskih ili glagolskih, i grčkih slovah, tako zvanom Cirilicom, onda, ja sudim, bijaše treba više nego bogovah za naučiti ljude pisati hrvatski jezik latinskimi slovi. Ona bo dva pisma imaju, a latinsko neima dosta slovah za sve naše glasove. Imam dokaz da se je Hrvatah već u VII. vjeku krstilo, a neimam dokaz ni razlog za vierovati da su oni još dva stoleća i više čekali na crkvene knjige, i to od Grkah. Kad je hrvatski jezik već u ono doba bio onako bogat i ugladjen, sudeć po razvijanju drugih jezikah, ja držim da je naš jezik već na početku kršćanstva bio znamenito občinjen, i da u ono doba, barem u ono pada i Glagolica. Da nebudu Hrvati u vrieme kad-no se krstiše, imali svoja slova, ja neznam zašto bi ih bili onda izmišljavali, a nebi se bili služili latinskimi, slovi ko-

jimi se sva prosvietljena Europa služi. A zna se iz starinopisja, i danas iz života, da je i ista Latinica, u različno doba i kod različnih narodah, u pismu različna. U tomu razumku bijaše razlika medju hrvatskimi i Bulgarskimi rukopisi Glagolice. Budući u Rulgariju, poslje današnjih Bulgarah, nedojde nijedan narod koj bi bio mogao narodni jezik Bulgarah ovako bitno promieniti; a budući je današnji narodni jezik Bulgarah, sudim iz Miladinovih pjesamah, premnogo različan od crkvenoga jezika: ja držim za naspodobu ono mnienje koje bi htjelo da je crkveni jezik nadahnjen Bulgarštinom. Nego neima dokaza ni traga ni tomu da je crkveni jezik ikada bio narodni, čisti jezik Hrvatah. Jer da bude takov, crkva bi ga bila pomogla uzdržati, on nebi bio propao. On, dakle bijaše jezik upravo i samo crkveni. I jer je starinska predsuda da narodu nevalja sve stvari viere jasno prikazivati; jer se još u XVII. vieku biškupi Francezke uzprotiviše prievodu missala na Francezki jezik, i to upravo na temelju one predsude: ja bi rekao da je naš crkveni jezik samo vrsta synthetizma, sbirka svih jezikah ili nariečjah koja u ono vrieme živijahu u Hrvatskoj. Na to me mnienje nagoni i to, što u stotinah rukopisah necrkvenih, nedolaze one crkvene flexie nego samo narodne, a dok dolazi štogod crkvenoga, odmah se ukažuju i one flexie. Napokon, u crkvenih pismih ima mnogo više slovah nego-li budi u našemu narodnu jeziku budi u necrkvenu spisu. Čemu su služila ona slova i druga znamenja, ako se je crkva držala narodna jezika? Dakle ona suvišna slova ostaju za razumna muža otajstvom, jezik bo onaj nežive, ne ima dostojna svjedoka koj bi nam kazao kako se je koje slovo izgovaralo. Dosta, crkveni je jezik skovan u Hrvatskoj, crkvene su knjige iz Hrvatske otišle na siever.

Prost. Nebi-li se odtuda dalo reći da su Poljaci, Česi, itd. samo zato primili one hrvatske knjige, jer su oni bili iste narodnosti sa Hrvati?

Stek. S istoga razloga možete reći da su i Rumunji bili hrvatske narodnosti, i oni bo imadjahu u svojoj crkvi naš jezik. Isto tako možete reći da su n. p. Englezi, Švedci, itd, bili narodnosti rimske, i ovi bo narodi primiše rimski jezik u crkvu. Hrvati, prije nego-li amo dojdoše, stanovahu na lievoj obali Dunaja, oni su tamo možda i naroda, a na svaki način narodnosti svoje trag i duh ostavili. Sada, da bi tko razabrao starinske crkvene knjige, pak pobiležio rieči koje u njih dolaze, ter ove rieči prispodobio s današnjimi narodnimi riečmi Čehah, itd. meni se čini da bi nam se otajstvo razgalilo, vidjelo bi se, da je jezik če-

ski, itd. na hrvatski jezik vezan čvršće nego-li n. p. francezki na rimski. — — A stalno je da je jezik n. p. Česki, time bližje hrvatskomu čime je onaj stariji, n. p. kod Dalimila. Ali zašto smo ostavili naš predmet te se pustili na polje na kojemu neima dokazah za razložan razgovor? Gdje neima pravoga razloga, tu ja držim do svačijega mnienja koliko i do mojega, a do mojega nedržim ništa.

Kada se razgledate po kojoj vam drago strani Hrvatske, pa vidite one stotine podrtinah, dvorovah, gradovah, podrtinah koje nakon stoletjah nose očit trag veličanstva: što držite vi do prošlosti naroda hrvatskoga, naroda koj je imao i snage, i znanja, za sagraditi i dugo uzdržati ta čudesa?

Prost. Već sam vam kazao da je tih dokazah za me odviš. Na svaki korak mi nalazimo spomenik o našoj velikoj prošlosti, mi imamo knjigu poviest, koju neznamo čitati. Okolnosti, pojedinkosti našega prošloga veličanstva neimamo, neznamo ih; nu veličanstvo neda se sakriti ni zatajiti. Tu smo se složili. Ali nebi li se našlo pisacah i o onih okolnostih? Na nami je prokletstvo da smo se pustili zaneti na sanjarije; dali smo se na slavstvo pod kojim nije ni lonac razbijen ni sazidan a kamoli da je šta većega učinjeno; dali smo se i na druge obsjene, a ostavili smo naš narod, našu prošlost, pak jer u tomu našemu svietu izmišljenu nenalazimo ništa veličanstvena, mi smo tako potišteni da svako veličanstvo smatramo tudjim, ne našim. Što mislite o caru Konstantinu VII. i o njegovoj znamenitosti povjestničkoj, za nas Hrvate? Kad u svemu drugačije mislite nego li mi ostali, bez dvojbe i tu ćete imati posebno mnienje. Govorite, meni se je nov sviet otvorio, ja sam se za ovaj čas izgubio, nemogu ni mislit ni govoriti.

Stek. Iznaći ćete se pak ćete sami ocieniti toga pisca. Medjutim držite lulu ili duhana u nos. Naravski, ovdie nemože biti govor o povjestničkoj razpravi, nego umovati ćemo nad podatci koje oba znamo. I bez cara Konstantina znamo da u VI. vieku dojde u Carigrad poslanstvo, na čelu mu Kandich. To poslanstvo kaza caru, da ono u ime naroda Oborskoga zahtieva plaću, na nekoj način godišnji harač, i priličnu zemlju u carstvu njegovu, i da drugačije neće onaj narod mirovati od njegova carstva. Znamo da je kasnije onaj narod sbilja probirao zemlju za nastaniti se u carstvu Bizantinskom, i to u Europejskoj strani. Na brzo za tim, štijemo, da narod Oborski gospoduje, po prilici, počev iz južne Rusije do Dunaja, i crnoga mora; kraj Macedonije,

pak do našega mora, po svoj Austrii, i još dalje na sievero-zapad. Štijemo takodjer da je onaj strašni narod diktirao i istoj gospodi Franačkoj, a znate da je tada ne samo Francezka nego i Njemačka dolazila pod imenom Franačke. Držite to u očih, pak mi kažite: što bi vi mislili o postanku desno-dunajske Hrvatske, da nebi bilo, o tomu postanku, spisah cara Konstantina?

Post. Tu samo pitanje daje odgovor: da nebi bilo cara Konstantina, nikada nikomu nebi bilo palo na um drugo nego držati: da su Oborci utemeljili hrvatsku državu na ovoj strani Dunaja, pak, bilo da su samo stranjski pisci zvali onaj narod Oborci a da se je on sam zvao Hrvat, bilo da su se Oborci, gospodivši narod, onako razpali i raznarodili u starinskom pučanstvu ovih zemaljah kako-no se to pokazuje n. p. kod Longobardah; bilo to ili ono, mi bi imali veličanstven početak našega državnoga života, mi bi bili baštinici; nasliednici, dietca jednoga slavnoga, junačkoga naroda. Na taj način, Konstantin je samo zamrsio našu poviest.

Stek. Car Konstantin piše, u stvari, da su Hrvati različan narod od Oboracah, da je naša Hrvatska sagradjena na grobu oborskoga veličanstva; da su ju Hrvati sagradili; da je rat medju Hrvati i Oborci trajao njekoliko godinah. Car je Konstantin tako tvrdokoran, da on, u svoje doba, u X. vieku, razaznaje Oborce medju Hrvati. Sada, recimo da Konstantin, pišuć o Hrvatih, istinu govori. Što bi tu vi mislili o postanku naše domovine, naše države.

Prost. Za boga, to je sekirom u glavu, tu bi početak Hrvatske bio znamenitiji nego-li ijedne druge države. Svladati Oborce, onakov narod! Bitka Chalonska dovršila se je jednim udarcem, a Hrvati vojevahu njekoliko godinah proti onakovu neprijatelju! Trajanje rata pokažuje da je obim strankam stajalo do njega, pak itako, Hrvati nadhrvaše najmogućniji narod koj se je za selenja, narodah pokazao na pozorište povjesti! Tu se s nami nebi mogao nijedan narod, ni iz daleka mieriti, a komo da bi nam smio uz nogu stati. K tomu, ako je na onu Konstantinovu, naša je narodnost na čistu: Hrvati su narod gospodujući, oni su svoju, hrvatsku narodnost protegnuli na sve narode koji nekada stanovahu po našoj domovini. Time uvidjam znamenitost Konstantina po nas, nego nepoznam ga kao pisca. Dajte vi vašu: držite-li da su Hrvati sbilja svladali Oborce, da Konstantin ima pravo?

Stek. Za svladati Oborce, htio se je, ako je moguće, još jačji narod nego-li oni bijahu. Sada je-li moguće da taj veliki narod, po Konstantinovu Hrvati, da taj strašni rat, nijednomu

piscu osim Konstantina, i to poslie kakovih 300 godinah, nije u oči pao, da nitko osim Konstantina nezabileži taj dogodjaj; preznamenit za celu Europu; a osobito po krstjane i krstjanstvo?

Prost. Ako taj pojav zazbilja smatrate težkoćom, ja bi se uslobodio učiniti vam za tolike vaše usluge naprama meni, jednu ljubav i riešiti tu težkoću. Bizantinci, i ostali Krstjani, smatrahu sve Nekrstjane za jedno i za jednake. Rat Hrvatah i Oboracah medju se, bijaše domaća stvar, domaći rat onih narodah. Moguće je dakle da krstjanski pisci nisu ni znali za taj rat. Ako-li su za-nj i znali, on za nje neimadijaše ni najmanju znamenitost: na miesto Oboracah dojdoše Hrvati, nekrstjani i Barbari jedni i drugi.

Stek. Neka bude, nu ja ću odmah na stvar Do godine po prilici 626. svaki čas navaljivahu Oborci na carstvo Carigradsko, od onda, u ovih stranah, neima njihovih navalah.

Prost. Učin govori za cara Konstantina. Oborci su poslie godine 626. bili satrveni u Hrvatskoj. Neima ni sene dokaza da ih je u Iztoku tko drugi ukrotio, ili da su se oni oduvuda sami izselili. Živio car Konstantin, da slavimo deset hekatombah! To vriedi više nego svi Slavjani, nego sve što oni imaju, nego sve njihovo črčkanje.

Stek. Ni sumnje, u Iztoku, u Hrvatskoj, bili su svladani; nego njih je još životarilo do po prilici godine 800. kad-no ih je Karlo veliki dokinuo. Ovi stanovahu onaj kraj potoka Rabice i s one strane Dunaja. Rabica bo zove su tu medjom Oboracah. Odtuda zaključujem takodjer da se ovi Oborci nisu od svoje izselili iz liepe Hrvatske u onu divjač, nego da su ih onamo potjerali Hrvati, i jer se je napokom pokazalo da su Hrvati bili jači od Oboracah, ja nevjerujem da su Hrvati do godine 626. čitali slavske starožitnosti a da nisu vojevali. S toga sudim da mnogi čini, pripisani samim Oborcem, spadaju i na Hrvate, sudim da se to bude pokazati, ako se umna glava maši posla i razbistri odnošaj Hrvatah i Oboracah do god. 626. Medjutim, meni je dosta da je opravdan Konstantin VII. Taj pisac odlikuje se znanjem i iskrenošću da nemože bolje: iz njegovih dielah vidi se da se je služio najtajnijimi, upravo obitelskimi spisi dvora bizantinskoga. Nego zamrsio je vriemena i dogodjaje, da se hoće muke dok se to razmrsi. Za čitati ga, trieba imati na umu poznanu prispodobu: prost vojnik, koj bi bio od početka do svršetka vojevao s Napoleonom I. pripovedao bi to vojevanje u stvari posve istinito, a okolnosti bi mnoge izmješao tako, da bi kazivao n. p. o Moskvi ili Lajpcigu ono što se je dogodilo n. p. u Egiptu, itd. Konstantin nije ni

sanjao pisati povjest, nego je samo svojemu sinu crtao, kako bi mu kad što na um palo, pouzdano mu je gradio vrstu registra, a ciele spise on mogaše naći u dvorskoj pismarnici. Ja se u njemu još nisam namerio na nijednu bitnu, na nijednu veliku težkoću, koja se nebi dala pomoćju drugih pisacah, ili samom naravom stvari raztumačiti.— Kad, dakle, stoji Konstantinovo svjedočanstvo, što držite vi do prošlosti naroda hrvatskoga, naroda koj je sam, bez ičije pomoći, nakon više godinah nadjačao Oborce, i nakon sedam godinah dohrvao Franačkoj, to će reći svemu zapadu; što držite vi do prošlosti toga naroda, koj je, 300 godinah udomljen, još imao 160,000 vojnikah na kopnu i veliko rato-plovje, i to u ono vrieme, kadno najvećja vojska Karla velikoga, imadiaše nješto preko 70,000 vojnikah? Sietite se da je u narodu dok se on seli, vojnik sve što može oružje nositi, a ovdje, kod Hrvatah, imate narod koj se bijaše već davno ustanovio u svojoj domovini.

Prost. Dvaput vam rekoh, tretji put vas prosim da se okanite takovih pitanjah i dokazah. Toga ja već netriebam, a te stvari ciepaju srdce muža koj uvidja grieh što ga je činio proti svojemu narodu. Već smo oba umorni, ja sam i razjaren razgovaranjem. Bi-li mi htjeli još samo dve težkoće srušiti, pa da se razstajemo?

Stek. Samo ako nemoram dugo čavrljati i ako su sbilja težkoće a ne obsjene.

Prost. Za me su velike težkoće. Kako razumevate veličinu Hrvatah s ono njekoliko županijah u koje ih Konstantin strpa?

Stek. Šteta za vrieme i za moj jezik. Na to vam odgovara sam Konstantin, i to na sve grlo. Po smrti Krešimira vlada četiri godine Miroslav. Tu nastadoše smutnje i mnoge stranke, Miroslav bude ubijen. Može-li se jasnije kazati, da se je tu Hrvatska razdielila na više stranah ili državah? Da bi se danas n. p. Talianska razdjelila na toliko državah koliko ima brazdah time bi se samo snaga držávna stegnula, nu bi-li se time i narod ili narodnost talijanska umalila? Niste-li opazili da Konstantin, u samoj iztočno-južnoj Hrvatskoj izbraja više državicah, n. p. Dukljane, Konavljane, Neretvance, itd.? Ili mislite da su se te državice svojom snagom mogle držati od petka do subote, proti onoj silnoj vojski naroda? Pa gdje bijaše ta država, ta sila koja bi bila mogla Hrvata stegnuti na ono županijah? Kako tumačite ovo pojavljenje u našoj povjesti, gdje-no za isto doba, različni naši pisci izbrajaju različne naše vladare? Vidi se da ste zobali slavsku i njemačku učenost; ono pet bratah i dvie sestre koji dovedoše

narod i zauzeše zemlju, bijahu vladajuća obitelj koja, po ondašnjem običaju, razdieli zemlju medju se. Odtuda pokažuje se sedam banah koji drugda izabirahu kralja; govori se o dvanajstih plemenih naroda, napokon, deleć se još dalje, dojde na to da n. p. u samu Sriemu, bijaše više vladarah, da Konavlje bijaše o sebi. Ono 11 županiah što ih Konstantin naznačuje Hrvatom, po svoj prilicì sačinjavahu njekada diel onoga brata, koj se je zvao Hrvat ili bolje Hrvač. Ali onamo nespadaju dieli ostale 6 braće ter sve one zemlje o kojih poimenice piše Konstantin, nisu ni trećina Hrvatske. S toga, kad i koji bi se složili ter izabrali kralja, oni imadiahu na toliko i državno jedinstvo, drugačije bijaše jedinstvo samo narodnosti, a svaka obitelj držaše i vladaše svoj diel! stoga jedni pisci govore o kraljih, drugi o banih, vladarih ove ili one pokrajine, ili ciele kraljevine.

P r o s t. Hvala za razjasnjenje. Drugačije nije ni moglo biti. Nezna se da nas je dielio budi zapad budi Carigrad, osim tih i Bulgarah, neimadosmo u susiedstvu van možda koju porugu države. A Bulgari pokušaše jednom sreću, pak su ih Hrvati hametom potukli. U ono aristokratičko vrieme tako su se dielili narodi po svoj Europi. Ali evo drugoga pitanja: méni se čini da nam Konstantin jednom rukom daje veličanstvo, i to proti Oborcem i drugim, a drugom rukom otimlje nam ga za svoj Carigrad. Jer što drugo može znamenovati, da su se otci naši utekli ka Herakliu, i da su na njegovu zapovjed satrli Oborce? To meni čudno zaudara, dok mi to leži na srdcu, dotle nemogu biti miran.

S t e k. Ajme, mećete me na muke! Onomu oborskomu poslanstvu dade i obeća Carigrad sve što je ono zapoviedalo, pak Carigrad kaže Oborcem: car vam z a p o v j e d a da udarite oružjem na taj i taj narod. Kod istoga Konstantina naći ćete kako je njegov otac poslao z a p o v j e d Magjarom koji bijahu utekli iz Moldavie ter se sakrivahu po glibovih Tise, z a p o v j e d neka idu Pacinacite tjerati. Eto vidite da to bijaše samo običaj Bizanca, da je to samo prazna izrieka. Pred Oborci bo drhćao je Carigrad, ulagiva im se, miti ih; a Magjari bijahu samo sebi na nepriliku, nu nebijahu podloženici Carigrada, pak itako, Carigrad veli da on zapovjeda. Kod Bizantinca, čini mi se Teofana, naći ćete podpuno razjasajenje o Hrakliu i Hrvatih. Bizantinac onaj, govoreć o poslanstvu Kandicha, piše da je car pametno učinio što je Oborce nahustio na druge narode. Jer, veli, nadvladali Oborci one narode, ili oni narodi Oborce, Carigrad svakako dobiva. Tako, dakle, kad Carigradu zaprietiše i Hrvati i Oborci, Heraklij naputi Hrvate neka

udare na Oborce, pak, propali ovi ili oni, on gubi jednoga neprijatelja. Tako i bijaše. To je korenita politika Bizanca.

Prost. Sjećam se i tih obih podatakah, nego nisam ih odprije razumio kako ni tolike druge stvari. Ja sâm posve zadovoljen. Na narod koj je toliko učinio, koj je iztoku i zapadu prkosio, na taj narod nije moguće da je povjest zaboravila. Ja sam uputjen, kako i o tomu da živem, da su starinske povjestničke knjige pune hrvatskih činah. Ali za uzmoći te knjige razumjeti, treba znati, osobito starinsku povjest čitati, i čine ocjenjivat. Toga dvojega, pače nijednoga, kod nas dosada neima. Huni, Oborci, Turci, Slavi, Ungarci, to su imena starinska pod kojimi je o nami pisano i koja trieba razpraviti, za da se tako razabere što ide nas što-li one narode. S toga ona vaša opazka, da se jednomu narodu daje više imenah, nemože se dosta ocieniti. Ona je siguran ključ za otvoriti našu sjajnu prošlost.

Stek. Ako vam stoji do tih stvarih, i ako vama okolnosti dopustjaju baviti se njimi, ja ću vam u kratko nacrtati put kojim iduć vi ćete se sami osvjedočiti o neoborivoj istini toga nazora, naći ćete stvari koje nemožete vierovati nikomu dok ih sami nevidite u povjestnicih. Okružite stanovito doba povjesti, osvjedočite se da snaga Hunah pade na svršetku V. ona Oboracah na svršetku VIII. da se Magjari pokazaše na kraju IX. vjeka. Kroz to stoletje osim Hrvatah, u ovih stranah, nije bilo na medjah Italije i carstva Bizantinskoga, nikakova naroda, t. j. nikakove države. Kasnije onoga vrjemena, nije se nijedan znatan narod u našu domovinu doselio ni iz nje izselio. Mi smo, dakle, u cjelokupnosti, djeca onoga i ondašnjega naroda Hrvatske. Sada, uzmite povjestnike iztočne i zapadne o IX. vjeku, pa gledajte što se piše o carstvu Bizantinskom, o Italiji, itd. pod imenom Slavah, Hunah, Oboracah, Turakah, Ungaracah. Ako niste naravi slavske ili mamelučke, lahko ćete Magjare ocjeniti. Najprije ćete naći da je ime Turak ili Turčin starinsko ter ako se pravo siećam, ono već kod Herodota dolazi; naći ćete pučić pod imenom Turakah, na iztočnoj lievoj strani Dunaja već u VIII. i IX. vjeku; naći ćete da car Konstantin prati njekoj pučić, pod imenom Turakah, pućić bježeći iz glibovah Volge, kroz glibove nad Krimom, kroz glibove Moldavije, do u glib Tise, gdje ga i ostavlja, naći ćete da isti car Konstantin zna za više Tnrakah, poimenice pišuć da su Moravci, bježeć izpred Turakah, utekli se k Turkom; naći ćete slaboću, upravo ništetnost tih Turakah: nači ćete da učenjaci i to njeki od istih Magjarah nedrže za izviestno, koje je bio narodnosti sv. Stiepan, tako isto

su u neizviestnosti glede krune, glede rieči „rex“ što je u ono doba znamenovalo i vodju vojske, i u obće načelnika, već to znadu za izviestno, da je sv. Stiepan u svojih povlastnicah zvao sebe i svoj narod Panonci, a ne Magjari ili Ungari itd.; naći ćete da se je na današnju Ungariju i njezine narode kasno protegnulo ime Ungarija i Ungarac. Kada tako budete na čistu s današnjom Ungarijom i njezinom snagom ondašnjom, čitajte povjest u X. vjeku, opet o Carigradskom carstvu, o Italii, itd. Ako to učinite, vi ćete razumjeti zašto je papa zahtievao od samih Hrvatah prisegu da nebudu na druge narode udarati; vidjeti ćete da tu bijaše njekomu pretesno; znati ćete kakove su Hrvati lekcie davali Europi dok su ju naučili svoje narodno ime; razumjeti ćete Dukljanina kad-no piše da još za kralja Zvonimira bijaše Hrvatska puna zlata. i srebra. Pa, kada najdete da je obitelj Babonića, opravila i uzdržala 250 konjanikah, stražarah Andrie II. cielim putem u Palestinu i nazad, proračunajte da je to na stotine tisućah forintah stajalo; s druge strane kada najdete n. p. kod Otona Frizinzkoga da u ono doba kralj Ungarije nije imao stolce ni za prve dostojanstvenike nego da ih je svaki morao svoj stolác u dvor nositi; kada upoznate skrajnje siromaštvo tadašnje Ungarije a porači vam se brojiti dvorove njekadašnjih hrvatskih vlastelinah ter ih n. p. medju Riekom i Bagom na desetke na obali nabrojite: kada to učinite, vi ćete znati što je zidalo one naše dvorove znati ćete kamo se je sasuo silni onaj novac što ga je iztok i zapad davao, kako se piše, Hunom, Oborcem, Turkom, Slavom, Ungarcem, jednom rečju: znati ćete tko su bili Hrvati. Ali, da što, neljutite se kada najdete da oni Hrvati nisu marili za slavsku slogu ni za bratinstvo koje im o glavi radi, nego da su marili i radili za se. Kada tomu na kraj stanete, lakše će vam biti iztraživati odnošaj Hrvatah naprama Hunom, Slavom, itd. do V. VIII. X. vjeka. Jer dok se uputite, da Hrvati dolaze pod svimi timi imeni još i onda kad-no već, ili još na stotine godinah nebijaše onih narodah, vi ćete biti sigurni da su Hrvati bili dionici povjesti takodjer za snage onih narodah, pak ćete pomnjom, razumom, iskrenostju, i naći onaj diel povjesti koj nami Hrvatom zapada.

Prost. Ja o tomu ni malo nesumnjam; dobro da kazaste; ako nemogu iztražiti ja ni vi, možda će iztražiti tko drugi. Nego malko ste me smutili. Bi reći da smatrate sve pučanstvo naše domovine za Hrvate. Ako je tomu sbilja tako, vi imate čudan pojam o narodnosti, a čini mi se da si i protislovite. Mnogi sma-

traju same Štokavce, ne Kajkavce ili Čakavce, za prave Hrvate. Trebam da mi još i to razjasnite.

Stek. To je pitanje po slavski. Za Varona njekoj hrdjelj prigovara povjestniku zašto da ovaj nekaza tko bijaše, mislim Evandrova prašukunbaba po majki. Na to odgovara Varo: a koj nas zna tko nam je prašukunbaba po majki? I od moje strane primite taj Varonov odgovor. Svaki je narod smiesa različnih narodah, različne krvi. O nijednom Hrvatu nemože se reći, da u njemu neima krvi n. p. rimske, ili grčke, ili koje barbarske, a može se reći da danas neima nigdje same i čiste krvi Hrvatah iz VII. vieka, kako ni one od nijednoga naroda iz onoga doba. To se je kroz vjekove tako pomiešalo, da je svaki narod, svoje vrste, kov Korintiački. Što imamo najčistie hrvatske krvi, ta je u plemstvu Turske, ona bo se ovo 400 godinah najmanje mješa s tudjom krvju. Kako s krvju, tako nam je i s narodnosću, s jezikom: neima, iz VI. vieka, ni po jeziku čistih Hrvatah. Nije dokaza da već u VI. vieku nebijaše kod otacâh naših i štokavština, i čakavština, i kajkavština, nije dokaza da ih je koja kasnije nadošla. S narodom žive i razvija se, ili propada takodjer njegov jezik, njegova narodnost. Tko će uman reći da n. p. moji, Velebitćanina, stariji njekada nebijahu Čakavci ili Kajkavci, a stariji n. p. današnjega Zagorca ili Korušca, da njekada nebijahu Štokavci? I u tomu pogledu naš se je narod izmešao kako i u onomu krvi. Već kod Dukljanina bori se Čakavština sa Štokavštinom. To isto opažujemo i kasnije, i napokon evo nadvlada Štokavština. Dakle sva tri ova, da tako rečem podjezika, narodna su, hrvatska su, sveta su, dok jih se narod drži. Štokavštinom se služi većina naroda, s njome nemože nijedna sestra joj, ni Čakavština ni Kajkavština sporediti. Ništa dakle drugo nego držati se nje, i kititi, poljepšavati i obogaćivati ju takodjer uresom njezinih obih sestarah koje, sudeć po dosadanjih pojavih, neimaju veliku budućnost, kititi ju onim uresom koj bi drugačije s ovimi sestrami mogao propasti. Narodnost je kako i sol ili kvas, pametno, naravno, upotriebljena: ona obuzme svu hranu, pak itako njih samih, čistih, neima u hrani. Narodnost hrvatska, gospodivšega naroda, nadahnula je cielo pučanstvo naše domovine, premda ove narodnosti čiste danas nigdje neima. Za ono nadahnuće htjelo se je vriemena, ja se nebi bojao reći da n. p. još u VII. vieku, nebijaše u pučanstvu Hrvatske, ni petina pravih po jeziku Hrvatah. A danas, osim novih pojedinih došlacah, neima u našoj domovini, po jeziku, po narodnosti, naroda osim naroda hrvatskoga. Pogledajte kako je, u tomu pogledu

drugdje. Tko pita da-li je n. p. Gaskonac, Bretonac itd. Francez; tko pita jeli n. p. Jules Simon Rimljanin, ili Got, ili Gal, ili Frank itd.? Takovih ludorijah neima osim u slavskih glavah. Drugdje bo svatko zna da je n. p. i Gaskonac, i Bretonac itd. Francez, da je i Jules Simon Francez; a za krstni list ili za pašuš njegovih prašukunbabah, za doznati jezik njihova rodna mjesta, nitko nepita. Jeli vam taj nacrt o narodnosti našoj dosta jasan?

Prost. Skoro i jasniji nego li sam trebao. Iz svega se vidi, da kod nas neima ničesa onoga što je kod svih drugih narodah, a da je kod nas sve česa drugdje nigde nije: gdje nikada nije bilo nikakova jedinstva, kako n. p. u Italiji ili Njemačkoj, tu se ili radi o jedinstvu, ili ono sa već uvadja u život; kod nas ciepa se, razkida se jedinstvo. Zamjerili mi vi, nezamjerili, ovdje mi je svejedno, ja vam kažem istinu kakovu težko da ste ikada do danas čuli. Ta je istina da vi Stekliši griešite proti Hrvatom i Hrvatskoj, kada Slavjane, Magjarolce i kako se sve zove taj nečisti nakot, zovete blagom, marvom, ili kojim drugim dosada običajnim imenom. Čuvajte vašu čovječnost, vašu ugladjenost, za ljude; izdajice naroda i domovine trieba zvati pravim imenom. Doći će vrieme gdje će ovi okrinkani urotnici proti Hrvatskoj, sami, na sav glas vapiti da su bili glupani, niemo blago, kadno su Hrvatsku izdavali. Jeli pravo, da im taj izgovor, ta izpovjed, pomogne, da ih obrani od pedepse koja jih ide? Nije. Jer, neznati stvar koju se nisi naučio, nije uvieke grieh; nu upušćati se navlaš u posao od kojega stoji čast i sreća domovine, bez da se u taj posao razumiš; hotice, u supor opomenam razumnikah, ostaviti pravan temelj pak se dati na bezzakonje; izmišljavati sanjarie ter njimi narod obmamljivat i trovat; izdavati se za zastupnika slobodna naroda, živjeti iz žuljah toga naroda, pak taj narod proglašivati sužnjem svakoga komu se pohtije izdati se gospodarom njegovim; jednom riečju: svaki korak, svaku rieč naperiti za osramotiti, poniziti, zasužnjiti svoj narod, tako raditi, lupežtina je, koju još na ovomu svietu čeka sjekira. Nevidite li da Slavjani, da Magjarolci, po uredjenoj osnovi rade o propasti Hrvatah? Nevidite li da sami hrvatski narod radja i svojom krvju uzdržava svoje izdajice? Nevidite li da nas hrvatski Nehrvati ciepaju nemilije i na tanje negoli su to učinili svi izvanjski neprijatelji Hrvatske, sva stoljeća, sve nesreće koje smo do danas preživjeli? Nevidite li da je ova krštena živina, starinska žica one proklete pasmine, koja je od njekada omrazila narod i ime hr-

vatsko, kod svih muževah i narodah napriedka i slobode? Nevidite li da vodje Magjarolacah, i svi njihovi aktivni pristaše nisu bezumna marva, nego prepredani tati slobode, časti, i sreće Hrvatah? Nevidite li da oni, pomoćju tudjinacah, izmišljavaju u Hrvatskoj narodnosti kojih u njoj neima; da nalaze njekakove kraljevine i carevine kojih nikada nije bilo; da prazne, po tudjincih skovane naslove, oni primaju za gotove države; da oni govore u ime njekakove „trojedne kraljevine“ u ime njekakovih Jugoslavjanah i Ilirah, o zemljah i narodih, o kojoj nitko uman ništa nezna? Neznate li zašto se oni drže te izmišljotine „trojedne kraljevine“, tih izmišljenih imenah i narodah? Zato da nam se sviet smije; da se Hrvatu nepovrate prava i domovina, nitko bo neima dužnosti naprama „trojednoj kraljevini“ koje neima na svietu ni u javnu pravu, nitko nije vezan naprama sanjariji poznatoj pod imenom Jugaslavah ili Ilirah, a mnogi imaju dužnosti naprama kraljevini Hrvatskoj, naprama narodu hrvatskomu. Dokazaste kako valja, da cielo pučanstvo medju Macedoniom i Njemačkom, medju Dunajem i adriatičkim morem, ima samo jednu narodnost, samo jednu domovinu, samo jedan život, život hrvatski, pak itako nećete da vidite što radi ta urota svom svojom i tudjinskom silom, nego te očite izdajice smatrate samo blagom? Ako i u buduće ostanete kod toga imena i kod te ugladjenosti, ako budete i nadalje sakrivali te lupeže, nemojte se čuditi kada čujete da pravi Hrvati zovu vas Stekliše blagom; obračunajte vaše zasluge i griehe s vašom čovječnosću, ako se najdete pomješani medju izdajicami Hrvatske, i zapamtite da je izdajicam naroda i domovine sudac i ovršitelj svaki onaj koj i biesnu paščetu. Vidite li, da vam kažem i pravo i istinu, znate li da uz suho gori takodjer i sirovo?

S t e k. Hvala da ste počeli kasno pitati, dvaput hvala da sami odgovarate na vaša pitanja. Tko bi bio rekao na početku ovoga razgovora da ćete vi tako liepo tumačiti zašto je narod hrvatski ovako zabačen, ovako neznatan u očiuh mnogih ljudih i narodah, da ćete meni tako znanstveno razjasnjivati tko je uzrok današnjemu stanju Hrvatah?

P r o s t. Tako je kada čovjek k sebi dojde. Pazite ove ljude od njekada do danas, oni su vazda isti, vazda proti Hrvatskoj, vazda okrinkani da ih prostota nepozna. Dok su dovršili Ilirstvo, eto Slavstva, Jugoslavstva. Ciepaju narod na toliko strančakah koliko ima tudjinacah od kojih se oni čemu nadaju. Naučeni živjeti samo iz spletakah, iz plazenja, iz izdaje, oni niti se šta poštena

uče, niti što koristna po narod i domovinu rade. Pomoćju izvanjskih neprijateljah, oni zasukuju narod i kažu u njegovo ime da sám Hrvat nije zato da svoj kruh reže nego da mu ga drugi mora rezati i dieliti; to oni uče narod, dok Crnagora, Patagonia, svaki čovjek pod suncem voli biti svojim gospodarom, nego tudjim slugom. Kad nemogu sami dospieti, da narod u tomu duhu truju, oni zovu na pomoć smeće svih narodah: obtrpaše inostranci Hrvatsku, svaki nam se Barbar izdaje za autoritet, mi smo pod skrbničtvom Barbarah, mi smo tudjinci u našoj domovini, i riedki nas se usudjuje reći da smo Hrvati. Magjarolci znadu i rade o svemu samo ne o narodu hrvatskom, samo ne o pravu Hrvatske; kod njih je red na Hrvatih samo onda kada treba za njihove lopovštine krv prolievat i plaćat. Što je god za Hrvate pravo i dobro, tomu, kod Magjarolacah, nije vrieme; kada se radi tudjinu braniti; Hrvati su im svemogući a kada se govori da Hrvati budu svoji, Hrvati su im preslabi. Ali nekoristi vami kazivati tko su ovi ljudi i što rade: vi s njimi nedrugujete, u narodu neživete, pak niti nemožete znati ni vjerovati kako je u narodu.

Stek. Ako sbilja držite, da oni koji u narodu živu i gledaju kako mu je, time znadu njegovo stanje, a da oni koji ovako neživu, neznadu podpuno stanje naroda, vi ste na putu postati šarlatanom, t. j. čovjekom koj kaže da zna ono što nezna.

Prost. Za boga, kako bi mogao čovjek znati današnje dogodjaje života ako ih negleda ili ako mu ih tko nejavlja? Kako bi mogao čovjek neznati ono u čemu žive?

Stek. Što ću vam reći, neide vas nego stvar: i goveda živu u narodu, pak znadu-li kako je narodu?

Prost. To je odviš. Gdje možete čovjeka prispodabljati govedčetu?

Stek. Govedče nemože govoriti pak nemože reći što ono zna što-li nezna, a čovjek može gledati stvar koju nevidi, on može čaverljati o stvari koju nerazumi. Tako biva obično.

Prost. Ja koj živem u narodu, gledam kako stoje seljaci, vlastelini, zanatnici itd. gledam siromaštvo, pokvarenost, zloće itd. u narodu. Odkuda ćete vi doznati tu nesreću, ako vam ju drugi nekaže?

Stek. Da bi vam ja pokazao da svega toga ima u Belgii, i u sjevernoj Ameriki, itd. u državah koje su najbolje vladane, što bi mi vi na to odgovorili?

Prost. Što drugo nego da je i tamo zlo.

Stek. Time niste odgovorili na pitanje. Zlo je, bez dvojbe, zlo, pa bilo gdje mu drago. Nego, propuštajuć druga razmatranja, najprije treba znati je-li zlo nuždno, naravsko, ili je možda slučajno, ili je upravo načinjeno, pak, u ovomu slučaju, tko je kriv da zlo obstoji, i kako bi se ono dalo ukloniti. Ako to znate, čast vam, vi možete poznati pravo stanje naroda; ako-li to neznate, gledali ga vi dan i noć, vi ga nemožete poznati bolje od onoga tko se nije rodio. Moći ćete pripovjedati na godine danah, imati ćete hrpu pojedinostih bez saveza, a to sve nevriedi ni lulu duhana, osim za obsjeniti prostotu. Ako-li želite poznati pravo stanje naroda, poznajte čovjeka, naravu državnih i gospodarstvenih načelah, i ništa više, nego siednite, primierajte ona načela Hrvatom i Hrvatskoj, pak, bez-da i vidite a kamo da pitate seljaka, ili zanatnika, ili vlastelina, vi ćete bolje i točnije doznati njihovo stanje nego-li ga poznadu oni sami, ili naše trgovačke komore, ako neznadu ili nepaze na ona načela. Tako ćete doznati ne samo kakovo im je stanje, nego ćete se osvjedočiti, da ono mora biti takovo, da niti nemože drugačie biti. Tim putem u vašoj sobi, naći ćete n. p. da, dok se nemože prirad ni prerad prilično upienezit; dok potrieba nagoni upenezivanje po bud što; dok se prirad i prerad moraju nadtiecati sa takmaci kojih su vlastnici bogatiji na tjelesnih i na duhovnih glavnicah; dok narod što iz gluposti nemari, što od siromaštva nemože trošiti; dok je više potriebah nego-li sriedstvah za podmiriti ih, dotle, znati ćete, da nemože dignuti se ni cvasti budi seljak, budi zanatnik, budi vlastelin itd. nego da dotle moraju zloće napriedovati. Sjećate li se onih šarlatanah koji su trubili bog zna o kakovu dobru što će nam ga dati n. p. željezna cesta, sloboda obrta, itd.? Upitajte ih: Koga su te stvari obogatile u Zagrebu, u Karlovcu, u Sisku? Zašto su oni to trubili, pak zašto su se njihovi učenici našli prevarenimi? Samo zato jer nisu znali ni stanje naše domovine, ni naravu železne ceste ni obrta, nego su trubili jer su čuli da je to drugdje dobro. Hoćete da meni opišete Magjarolce, meni koj poznam i stariju njihovu braću, Sykofante i Ardeliones! Meni pripovjedate kao njekakovo čudo da pašče ide za onim tko mu najbolji komad nudi ili daje! Ja vam, na to sve, kažem jednom za vazda: dok narod hrvatski nepočme sam razmišljavati i uredjivati svoje poslove; dok on nerazabere i dostojno neocjeni čavrljanje, črčkanje, i pravo znanje, dotle će vam biti Magjarolacah, Magjarolci će uvjeke biti kakovi su danas, a narodu će hrvatskomu ići kako mu danas ide. Ako, dakle, hoćete da vam rieč ima mjesto kod razumnih glavah, nastojte poznati

uzroke i njihove prave, naravske posljedice. Drugačie vi ste gotov Magjarolac, trubilo koj se od govedčeta samo u tomu razlikuje da on glupake kakov je i sam, obsjenuje i obmamljuje, i to samo za čas. Gledanjem i slušanjem dolazi se do opažanjah; do znanja dolazi se samo razmišljavanjem nad sigurnimi opažanji, zaključivanjem od uzroka na posliedicu ili povratno.

Prost. Dragi vam bog plati za tu opazku. Ona mi je stanovitu, predebelu koprenu neznanstva raztrgala. Montesquieu točnije opisa padanje i propast Rimljanah, nego-li to učini ijedan Rimljanin. Nas nijedan nije Montesquieu, nego svaki nas je njemu bliže nego-li svi Magjarolci, budi skupno, budi posebice uzeti, makar srednjemu magaretu. Sada vidim i izpovjedam, da sam nepravedan bio naprama mnogim Magjarolcem, sada znam da je u tih obih krdih više blaga nego izdajicah. Oni su se najviše kostrušili u tomu što šlavraju da živu u narodu i da samo oni poznadu pravo stanje naroda; sada vidim da oni manje poznadu to stanje nego-li ga poznadu njihova bratja, nekrštena goveda. Jer drugačije, kako ćete razumjeti ono, budi iskreno budi prividno cvilenje Magjarolacah nad nesrećom Hrvatske, cvilenje onih Magjarolacah, koji posvjetjuju i učvrsćuju nesreću Hrvatske? Ja znam da su Magjarolci ne samo lupeži, nego da su oni ujedno i najglupije pučanstvo što ga ima Hrvatska; znam da kod njih, ako im uzmeš šarlataneriu, ništa neostaje; znam da neima nimalovriednosti, da neima zloće na koju oni nebi bili pripravni za groš; znam sve ovo; i upravo zato nemogu vjerovati da bi se oni podstupili onako raditi kako radiše, kad bi bili razumjeli svoje dielo. Lupeži bo, izdajice, krvoloci, i drugi slični smrad, ne samo da su razuzdani i bezobrazni dok su jačji, nego su i strašljivi, i potišteni, i izgubljeni dok opaze da im se nebo oblači. A da bi Magjarolci, sa svojimi vodjami bili imali moždjane neću reći koze, nego tukca, oni bi bili morali opaziti oblačinu nad svojimi glavami. To je, dakle, blago. Ako-li je ta smradna živina Madjarolska mislila da ona, pomoćju svojih tamnih drugovah, nebude već danas, nego stoprvo sutra plaćati svojom kožom, onda taj nakot stoji duboko pod običnom niemom živinom. Nu bilo s tim nakotom kako mu drago, on je Hrvatsku izdao svakomu tko je to poželio. Magjari su, do boljih vriemenah, samo na znanje uzeli tu izdaju, oni se njome ovaj čas neslužе samo zato: jer znadu da Magjarolci nezastupaju Hrvate. A Tirolci se tom izdajom neslužе već danas zato jer im nije vrieme pogodno. Oni nepaze kako stoje kod nas Magjarolci, koga-li zastupaju, Magjarolci su njihova čeda. Nu na sgodu prežaju i Magjari i Tirolci, pače

oni jedni i drugi rade da im se sgoda što prije pokaže. — Što, dakle, mislite kako ima narod hrvatski raditi, za-da od sebe odtisne tu sramotu i pogibelj koju su mu Magjarolci pripravili?

Stek. Zeva mi se. To pitanje zasieca u politiku, a meni, dje, nije do nje. Što ima narod hrvatski raditi; to, ako hoće, ka pazi narod hrvatski. Ja nisam diktator Hrvatah, ter, u njihovo ime, sve kad bi i htieo, nemogu govoriti. A što se mojih osebnih nazorah dotiče, znate, da spadam medju Stekliše, u stranku prava. Neznam koliko nas ima ovakovih. Nikada nisam gledao koliko nas je kojega mnenja, nego sam nastojao da ostanem na pravnu, na zakonitu temelju. Makar sam samcat ostao, tako ću i u buduće raditi. Da mi tko otme haljinu, ja bi ju od otimača svakom prigodom i prije svakoga drugoga razgovaranja ili ugovaranja natrag zahtjevao. Ako bi mi otimač rekao da mi je haljina stara, da mi dobro nestoji, ja bi ju itako iskao, pak bi ju sam, kako se meni svidi, prekrajao. Ako mi ju otimač nebi povratio, ja bi gledao da si ju drugu, od druguda dobijem, a nikada nebi rekao da otimač ima pravo što mi neda moju haljinu. Nastojim da sam u prijateljstvu s dobrim susjedom, a zla susjeda čuvam se i gledam da se proti njemu osiguram. Za-da uzmognem drugome pomoći, ja sam moram nješto imati; kada obradim njivu koja me hrani, onda mogu drugim raditi. Ako sam u potrebi pak mi moj otac ili brat nemože ili neće, u stvari je sve jedno, pomoći, tražim pomoć kod onoga koj mi ju i može i hoće dati. S onim tko me okrade, ja nebi htjeo dalje drugovati. Dok pomnjivo čuvam ovo što imam i zakonito radim da više dobijem, ja sudim da će mi i drugi radje ići na ruku, nego-li ako vide da hotice zatirem ovo što imam. Ako me jačji, proti pravu, baci u blato, a ja gledam da se iz blata izvučem, ja sudim da se prije bude tko naći za-da mi ruku pruži i da me izvadi, nego li bi se našao kad bi se ja sam u blato uvalio ter bi se u njemu hotice davio. Naša, Stekliška, načela, razvijena su više putah od godine 1861. do sada. Kod onih načelah ja stojim i danas, nu iz njih danas vadim i veće i oštrie zaključke i jamstva nego-li sam ih vadio prie 5-6 godinah. To su vam moji osebni nazori. Dremljem.

Prost. Nije moguće bolje kazati nego-li kazaste Ali niste kreni, pretvarate se, kada govorite kao da biste mogli osamljeni biti. Vi imate tanji nos, vi ste prepredeniji nego-li pokažujete. Ta je vaša čednost, naravski, samo hinjena, najpogibelnija vašim protivnikom. Vi ste lani, tako krotko, kazali svetčano Magjarolcem da oni nezastupaju ni jednu dušu hrvatsku. Za dokaz, pozvaste

se na učin svega naroda, ter pokazaste da je politika svih I
vatah, i ona Stoklišah, jedna i ista. Ono blago nije razumj
tu opomenu, nu nju su razumjeli oni na koje spada razumjeti
Od sada nemarite se pred-a mnom sakrivati. Ja sam sada os
dočen da sami Stekliši imaju pravan temelj, da sami oni z
što hoće, da sami oni rade o dobru domovine, da oni ovaj
neimaju snage, nego znam da ta snaga stoji samo od volje.
da će narod hrvatski u tu svrhu dati svu svoju volju, svu sna
Dok se to sbude, druge će nam tice pjevati. Dakle samo o to
treba raditi. U to ime, primite moju prisegu, svom svetinjom
sižem se zastavi hrvatskoj. Bog će blagosloviti djelo i teža
s Magjarolci smo za čas gotovi.

Stek. Nije ljepo napijati praznom čašom. Ja spavam

Prost. Biti će i puna. Lahku noć!